

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Стрільцова О.В.

« ____ » _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«БАКАЛАВР»
спеціальності 293 «Міжнародне право»

Тема: **ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ВИДИ СУБ'ЄКТІВ**
МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Виконавець: Савченко Анна Олександрівна

Науковий керівник: кандидат юридичних наук Єпіфінова Ю.С

Нормоконтролер: викладач кафедри міжнародного права та порівняльно
правознавства Головатенко М. Ю.

Київ, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	6
1.1. Поняття та ознаки суб'єктів міжнародного права.....	6
1.2. Види суб'єктів міжнародного права.....	12
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	20
2.1. Держави – основні суб'єкти міжнародного права.....	20
2.2. Міжнародні (міждержавні) організації як суб'єкти міжнародного права.....	25
2.3. Міжнародна правосуб'єктність народу, нації у боротьбі за створення незалежної держави.....	39
2.4. Нетипові та інші суб'єкти міжнародного права.....	48
РОЗДІЛ 3. ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ДЕРЖАВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ.....	54
3.1. Права та обов'язки держави як суб'єкта міжнародного права.....	54
3.2. Відповідальність держави як суб'єкта міжнародного права.....	58
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68

ВСТУП

Актуальність теми. Основні принципи міжнародного права, утворюючи його фундаментальну основу, мають найвищу юридичну силу і є суспільними нормами міжнародного права. Інші його норми та міжнародні дії суб'єктів міжнародного права повинні відповідати їхнім положенням.

Система правосуб'єктності є ядром міжнародно-правової системи. Розвиток самого міжнародного права полягає у задоволенні потреб його суб'єктів, передусім у врегулюванні взаємовідносин між ними та встановленні їхніх взаємних прав та обов'язків.

Суб'єкти міжнародного права - самостійні утворення, здатні безпосередньо мати права і обов'язки за міжнародним правом, брати участь у створенні та здійсненні його норм.

Характеристики міжнародного права визначаються особливостями його суб'єктів, оскільки право існує для регулювання відносин між суверенними суб'єктами та забезпечення їх інтересів. Суттєвою ознакою статусу суб'єктів міжнародного права є їх безпосередня участь у формуванні та реалізації своїх норм. Тому обсяг суб'єктів не розширюється свавільно. Це передусім означає, що є численні випадки, коли юристи намагаються надати фізичним та юридичним особам статус суб'єктів міжнародного права.

Міжнародне право історично виникло як право, що регулює відносини між державами. Носіями прав та обов'язків спочатку були виключно держави як єдині учасники міжнародних правовідносин. Таке становище переважало багато століть.

Визнаними суб'єктами міжнародного права є держави та міжурядові організації. Правосуб'єктність народів і націй, які боролися за свою незалежність, не є наразі чітко визнаною. Як виняток є нетипові держави, наприклад, Ватикан, вільне місто.

Актуальність даної роботи полягає в тому, що в наш час участь у міжнародному праві є невід'ємною частиною правової діяльності не тільки держави та державоподібних утворень, а й міжнародних організацій, а також фізичних та юридичних осіб. Питання про суб'єктів, їх особливості, види та місце у системі міжнародного права були актуальні в різний час, але з розвитком міжнародних відносин вони все більш гостро постають в основі системи міжнародного права.

Метою даного дослідження є вивчення та розкриття поняття, системи суб'єктів міжнародного публічного права та дослідження їх ролі у формуванні нового світового порядку.

Мета визначає **завдання дослідження:**

1. охарактеризувати поняття та ознаки суб'єктів міжнародного права;
2. визначити види суб'єктів міжнародного права;
3. охарактеризувати державу, як основного суб'єкта міжнародного права;
4. проаналізувати міжнародні (міждержавні) організації, як суб'єкта міжнародного права;
5. дослідити та визначити міжнародну правосуб'єктність народу, нації у боротьбі за створення незалежної держави;
6. визначити нетипові та інші суб'єкти міжнародного права;
7. охарактеризувати права та обов'язки держави, як суб'єкта міжнародного права;
8. проаналізувати відповідальність держави, як суб'єкта міжнародного права.

Об'єктом дослідження є міжнародні відносини, що визначають статус суб'єктів міжнародного права.

Предметом дослідження є поняття, ознаки та види суб'єктів міжнародного права.

Методологічна основа роботи. Із загальних методів, дослідження складається з аналізу, порівняння, системного та структурного підходу.

Зі спеціальних та приватних методів застосовувалися такі методи, як формально-юридичний, порівняльно-правовий, методи тлумачення норм права та інші методи дослідження. Історико-правовий метод визначає розвиток поняття та ознаки суб'єктів міжнародного права; формально-юридичний метод аналізує правовий статус суб'єктів міжнародного права та правосуб'єктність держав, як одного з головних суб'єктів міжнародного права.

Теоретичні та практичні аспекти питання, щодо визначення та характеристики суб'єктів міжнародного публічного права знайшли своє відображення в роботах **вітчизняних вчених**: М.В. Буроменського, В.П. Панова, А.Й. Полторака, В.С. Верешетіна, Ю.М. Жданова, Ю.М. Колосова, Ю.А. Решетова, Г.Н. Тункина та ін.

Серед **зарубіжних вчених** слід відзначити роботи Х. А. Барберіса, Д. Бедермана, М. Беджуї, М. Віраллі, В. Дегана, Дж. Дюгарда, А. Кассесе, Дж. Клабберса та ін.

Апробація результатів дослідження. Результати наукових досліджень опубліковано в Міжнародному студентському круглому столі: «Внутрішнє і зовнішнє, «свій» і «чужий», національне та міжнародне: проблеми розуміння права в сучасних умовах» 2021 року на тему «Вплив міжнародного права на систему джерел українського конституційного права» та на конференції «ПОЛІТ. Сучасні проблеми науки» 2022 року на тему «Правосуб'єктність держави – як основного суб'єкта міжнародного права».

Структура дипломної роботи визначена метою та завданнями дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (50 найменувань). Загальний обсяг дипломної роботи – 69 сторінки, у тому числі список використаних джерел – 3 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

1.1. Поняття та ознаки суб'єктів міжнародного права

Міжнародне право є самостійною правовою системою, і багато понять, що використовуються в праві національних держав, у міжнародному праві розуміються інакше.

Вчені-міжнародники в різних працях мають відмінні концепції предмета міжнародного права. М.А. Ушаков у своєму підручнику з міжнародного права розглядає суб'єкт як «сторону міжнародного правовідношення, що має норми міжнародного права, суб'єктивні права та суб'єктивні обов'язки» [1].

К.А. Бекашев надав концепцію, відповідно до якої суб'єкти правових норм можуть бути носіями юридичних прав і обов'язків. Це держави, міжнародні організації, держави, що прагнуть до незалежності, державоподібні утворення, а певною мірою і окремі особи (індивіди)[2].

Р. А. Каламкарян, Ю. І. Мігачов вважали, що «суб'єкт міжнародного права є учасником міжнародних відносин, має міжнародні права та обов'язки, що реалізуються на основі міжнародного права і несе міжнародно-правову відповідальність у разі потреби» [3].

Загальною ознакою міжнародного цивільного права є загальнотеоретичне визначення суб'єкта права, тобто носія прав та обов'язків, що виникають у правовідносинах. Виходячи з цього визначення, з урахуванням конкретних обставин міжнародного публічного права, предмет міжнародного публічного права можна визначити таким чином. Суб'єкт міжнародного цивільного права є носієм прав та обов'язків, бере участь або може брати участь у міжнародних відносинах.

М.М. Чепурнов та І.А. Сізько писали: «Суб'єкт міжнародного права є носієм міжнародних прав і обов'язків; а також володіє можливістю висувати претензії до міжнародних інститутів» [4].

Дж. Браунлі визначає суб'єкт міжнародного права як «суб'єкт, здатний мати міжнародні права та обов'язки, а також відстоювати свої права шляхом пред'явлення міжнародних вимог».

Правосуб'єктність у міжнародному праві має два значення, які розглядаються з двох аспектів: як якісна ознака (атрибут) суб'єкта міжнародного права та як елемент міжнародно-правової системи.

Тривалий час поняття «міжнародна правосуб'єктність» залишалося суто науковим терміном. В останні десятиліття термін «міжнародна правосуб'єктність» широко використовується в міжнародних документах. Наприклад, у ст. Стаття 18 Конвенції про врегулювання інвестиційних спорів між державами та фізичними або юридичними особами інших держав 1965 року визначається, що Центр «має повну міжнародну правосуб'єктність». Стаття 2 Конвенції про створення і статус міжнародних дослідницьких центрів і наукових організацій 1998 р. визначає, що центри (організації) мають міжнародну правосуб'єктність. Відповідно до ст. Стаття 4 Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року «Суд має міжнародну правосуб'єктність».

Як якісна ознака суб'єкта міжнародного права під міжнародною правосуб'єктністю розуміється різновид правової власності, який виражається як належність особи до категорії суб'єкта міжнародного права. Ця правова властивість визначається наявністю в особи ознак, що характеризують її як суб'єкта міжнародного права. Він відображає здатність особи стати суб'єктом міжнародного права і, таким чином, мати права та обов'язки.

Міжнародна правосуб'єктність органічно поєднує правоздатність і дієздатність. Єдність і нерозривність правоздатності та дієздатності, що втілюються в міжнародній правосуб'єктності, є ознаками міжнародного

права. Це пояснюється тим, що суб'єктами міжнародного права є переважно суб'єкти (держави, міжнародні організації тощо). Оскільки дієздатність - це фактично (самостійно) психофізична здатність особи здійснювати юридичні права та обов'язки, вона властива лише особі. Тому з юридичної точки зору не зовсім розумно розглядати поняття «дієздатність» щодо держав, міжнародних організацій та інших суб'єктів ізольовано. Крім того, категорії недієздатних або обмежено дієздатних суб'єктів не відомі в сучасному міжнародному праві[5].

На практиці терміни «міжнародна правосуб'єктність» і «міжнародно-правовий статус» часто схожі за значенням, але не тотожні водночас. У міжнародному праві термін «правовий статус» широко використовується як суб'єкт і об'єкт міжнародно-правових норм. Особливий правовий статус території, власності та інших об'єктів позначається словом «режим». Тому в Конвенції ООН з морського права 1982 року використовуються терміни «режим» і «правовий статус». Що стосується предмета міжнародного права, то під міжнародно-правовим статусом розуміється правовий статус особи у сфері міжнародних відносин. Він охоплює низку прав та обов'язків особи за міжнародним правом, що визначають її правовий статус у сфері міжнародних відносин.

Як якісна ознака суб'єкта міжнародного права міжнародна правосуб'єктність проявляється як сукупність прав та обов'язків суб'єкта міжнародного права. Неоднорідність прав та обов'язків різних видів суб'єктів зумовлює відмінності в обсязі, змісті та характері міжнародної правосуб'єктності. Це дозволяє нам класифікувати міжнародну правосуб'єктність таким чином:

- 1) загальна правосуб'єктність - здатність стати суб'єктом загального міжнародного права;
- 2) галузева правосуб'єктність – здатність стати юридичним суб'єктом відповідної галузі міжнародного права;

3) спеціальна правосуб'єктність - здатність бути суб'єктом певних міжнародних відносин (або класу міжнародних відносин) у межах певної галузі міжнародного права.

Безліч норм, що визначають міжнародно-правовий статус різних суб'єктів, складність, відносну однорідність і специфіку їх регулюючих органів, дозволяють розглядати міжнародну правосуб'єктність як елемент системи міжнародного права. При цьому міжнародна правосуб'єктність, як невід'ємна частина міжнародно-правової системи, не може бути включена ні до сфери міжнародного права, ні до інституту галузі міжнародного права. Воно не обмежується однією галуззю міжнародного права, а проходить через усі галузі і є загальним для всієї системи. Це дозволяє інкорпорувати міжнародну правосуб'єктність як елемент системи міжнародного права до загальносистемних (міжвідомчих) інститутів міжнародного права, а також інститутів нормотворчості, контролю, міжнародно-правової відповідальності, вирішення спорів тощо [6].

У загальній теорії права поняття «суб'єкт права» часто розглядається як елемент структури правовідносин. У цьому контексті під юридичним суб'єктом розуміють носія суб'єктивних прав і носія юридичних обов'язків у юридично пов'язаних суспільних відносинах. Проте поняття «суб'єкт права» не завжди збігається з поняттям «суб'єкт правовідносин». Бути суб'єктом права означає мати права та обов'язки, бути суб'єктом правовідносин - брати участь у правовідносинах. Особа може бути суб'єктом права, тобто мати суб'єктивні права та обов'язки за нормами об'єктивного права, але не реалізовувати їх в конкретних правовідносинах. Кожне правовідношення - це конкретна реалізація прав та обов'язків, що належать суб'єкту права, тому, щоб стати суб'єктом правовідносин, він спочатку має стати суб'єктом права.

Очевидно, що для поняття «суб'єкт права» загалом, і міжнародного права зокрема, визначальним фактором є не стільки участь у правовідносинах, скільки правові норми, які наділяють особу правами та обов'язками, створюючи її правовий статус. Звичайно, суб'єкт права не може

підпадати під дію усіх норм права. Предмет права, у тому числі й міжнародного права, фактично є суб'єктом певних правових норм.

Отже, суб'єкт міжнародного права є носієм суб'єктивних прав та обов'язків, наданих міжнародним правом.

Різні способи розгляду основи та визначення «суб'єкта міжнародного права» в науці міжнародного права визначають різницю в способі розгляду сфери дії предмета міжнародного права. У міжнародному праві суб'єктами міжнародного права загалом визнаються: держави; народи, які беруть участь у національно-визвольній боротьбі; міжнародні (міждержавні) організації (часто їх називають міжурядовими); утворення держав.

Постійний розвиток і вдосконалення міжнародних відносин і всієї міжнародної системи позитивно вплинули на еволюцію науки міжнародного права та концепції міжнародного права. У цьому сенсі сьогодні все більше усвідомлюється погляд на широкі суб'єкти міжнародного права, включаючи, окрім зазначених вище, фізичних та юридичних осіб, які традиційно не вважаються суб'єктами міжнародного права. Крім держав, людей, міжнародних організацій та державоподібних утворень, вони також включають фізичних осіб, міжнародні неурядові організації (МНПО), деякі міжнародні бізнес-асоціації (ТНК) та окремі міжнародні судові органи.

Визнання широкого кола суб'єктів міжнародного права, включаючи фізичних осіб, міжурядові організації, транснаціональні корпорації, суб'єкти (частини) федерацій, самоврядні території окремих держав, окремі міжнародні судові органи, зароджувана тенденція глобалізації та сучасний рівень прав міжнародного розвитку. Однак це не змінює природу міжнародного права, особливо природу міжнародного права. У зв'язку з природою міжнародного права як первинних посередників міжнародних і міждержавних відносин, держави були, є і залишатимуться первинними суб'єктами міжнародного права. Ймовірно, що так і залишиться, незважаючи на тенденцію до розширення сфери міжнародного права, якої вимагає нинішня система міжнародної трансформації.

У міжнародному праві часто розрізняють основні (первинні) і похідні (вторинні) суб'єкти міжнародного права. До першої входять держава і, певною мірою, нація, яка бореться за національне визволення. Поява країн і народів на міжнародній арені та їх участь у міжнародних відносинах як суб'єктів міжнародного права є результатом об'єктивних історичних процесів. До похідних організацій належать міжнародні організації та подібні національні організації. Їх походження, обсяг повноважень та участь у міжнародних відносинах визначаються основними суб'єктами міжнародного права. До похідних можуть бути віднесені також нетрадиційні суб'єкти міжнародного права на основі концепції загальноновизнаних суб'єктів міжнародного права [7].

Залежно від участі у нормотворчому процесі суб'єктів міжнародного права можна розподілити на міжнародно-правові (і правозастосовчі) суб'єкти і незаконодавчі (лише правозастосовні). До першої входять держави, міжнародні організації і певною мірою держави, які беруть участь у національно-визвольній боротьбі, а також державоподобні утворення, а також деякі міжнародні судові органи.

Допускається також класифікація суб'єктів міжнародного права за іншими критеріями.

Фізичні та юридичні особи, громадські організації та інші суб'єкти внутрішнього права не є і не можуть бути суб'єктами міжнародного права, оскільки підпорядковуються юрисдикції (владі) держави, яка характеризується незалежністю одна від одної, а не підпорядкуванням.

Підсумовуючи, можна зробити наступні висновки.

Суб'єкт міжнародного права - це учасник міжнародного правовідношення, визнаний міжнародно-правовими нормами, володіє суб'єктивними правами та суб'єктивними обов'язками.

При цьому, на відміну від внутрішнього права, у міжнародному праві суб'єктивному праву одного суб'єкта міжнародних правовідносин завжди протистоять суб'єктивні зобов'язання іншого суб'єкта цих правовідносин.

Термін «суб'єкт міжнародного права» довгий час використовувався лише як доктрина міжнародного права. Але останнім часом його використовують для міжнародно-правових актів, особливо загальних (універсальних) конвенцій. Так, у статті 3 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1986 року йдеться про «міжнародні угоди, учасниками яких є одна чи більше держав, одна чи більше міжнародних організацій та один чи більше суб'єктів міжнародного права, крім держав та міжнародних організацій».

1.2. Види суб'єктів міжнародного права

Протягом століть розвитку міжнародного права держава була єдиним суб'єктом міжнародного права. Сучасні норми міжнародного права продовжують насамперед регулювати відносини між державами, а також їх відносини з міжнародними організаціями та іншими міжнародними інститутами. Держава є суб'єктом міжнародного права і основним фактичним учасником міжнародно-правових відносин, їй необхідно постійно спілкуватися один з одним і взаємодіяти з міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародного права.

Крім країн і міжнародних організацій, суб'єкти міжнародного права мають також інші міжнародні інститути, які називають міжнародними. Це, зокрема, Міжнародний Суд і Міжнародний арбітраж, Комісії з розслідування, Погоджувальні комісії та інші комісії, створені угодами між державами і котрі керуються у своїй діяльності міжнародним правом (переважно нормами загального міжнародного права).

Деякі з цих міжнародних інституцій, як-от Міжнародний Суд, є універсальними, оскільки вони створені міжнародною спільнотою націй і можуть використовуватися будь-якою державою. У більшості випадків це місцеві установи (двосторонні чи багатосторонні) [8].

У літературі існує багато класифікацій видів суб'єктів.

К. А. Бекашев ділить суб'єктів на постійних та тимчасових, де постійні – країни, а тимчасові – нації.

Ушаков вважає, що держава є реальним суб'єктом міжнародно-правових відносин; міжнародні інститути - «Міжнародний суд і міжнародний арбітраж, слідство, посередництво та інші установи, створені угодами між державами та керуються міжнародним правом, переважно нормами загального міжнародного права»; особливий суб'єкт міжнародного права, народ, оскільки він визнає право вільно визначати свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток без стороннього втручання.

Прем'єр-міністр Білюков розділив суб'єкти міжнародного права на первинні суб'єкти і похідні. Первинні: держава (характеристики: територія, населення, державна влада); держава, що бореться за національне самовизначення. Похідними він вважає:

1) Міжнародні організації:

міжнародні міжурядові організації - на основі міжурядових угод. Вони існують як універсальні, глобальні (ООН) та регіональні, що об'єднують у регіоні (ОБСЄ, ЄС, Європейська комісія тощо);

міжнародні неурядові організації (так звані народні дипломатії) – засновниками яких є громадські організації, неурядові утворення та окремі особи.

2) Державоподібні суб'єкти міжнародного права (Ватикан, Сан-Марино, Монако, Андорра, Мальтійський орден в Римі). Вони є похідними суб'єктами, оскільки основою їх створення є контракт. Як правило, з сусідніми країнами укладалися угоди про ненапад на «вільні міста», які згодом стали образом нації з власною невеликою армією, кордонами, суверенітетом. Подібний договір має Ватикан з Італією (правовий статус Ватикану визначається угодою між Італійською Республікою та Святим Престолом від 11 лютого 1929 року. Відповідно до цієї угоди Ватикану

надаються всі атрибути держави: територія, громадянство, закони, війська тощо).

3) Крім того, є учасники окремих видів міжнародних правовідносин (одноразовий суб'єкт). До них належать Уряд у вигнанні, Партія повстання та Воююча сторона. Однак питання їх міжнародної правосуб'єктності може бути вирішене лише за згодою держави. Їхня єдина правосуб'єктність вкрай обмежена [9].

Нарешті, особливим суб'єктом міжнародного права є народ. Особливе значення полягає в тому, що за всіма народами визнається право на самовизначення згідно з основним принципом сучасного міжнародного права – принципом рівності та самовизначення народів, тобто. Право вільно визначати свій політичний статус та економічний, соціальний і культурний розвиток без стороннього втручання. Кожна держава має поважати це право. Тому йдеться про відносини (правовідносини) між націями та державами. Детальніше про термін «народи» та умови реалізації права народів на самовизначення розглянуто в розділі «Основні принципи сучасного міжнародного права».

Характеристика суб'єкта міжнародних правовідносин:

1) Суб'єкт міжнародного права - носій суверенних прав і обов'язків.

2) Суб'єкт міжнародного права не лише має суверенні права та обов'язки, але й є одноосібним творцем міжнародного права. У процесі законодавства суб'єкт сам розвивається і відображає свої права та обов'язки в договорі, що є результатом бажання сторін, оскільки в міжнародному праві немає і не може існувати законодавчого органу, який переважає державу.

3) Міжнародне право не має законодавчого органу, але не має центрального органу, здатного забезпечити верховенство права. Крім того, що суб'єкт міжнародного права є носієм суверенних прав і обов'язків і творцем міжнародно-правових норм, він також виступає як сила, яка забезпечує дотримання верховенства права. При цьому всі ці якості

впливають з того, що суб'єктом міжнародного права є особа, що володіє суверенною владою і всіма наслідками, що випливають з цього.

4) Поняття суб'єкта міжнародного права нерозривно пов'язане з народами і територіями. З одного боку, суб'єкт міжнародного права представляє державу. Правоспроможність і правосуб'єктність у міжнародному праві походять від народу. З іншого боку, тема має певний територіальний характер, оскільки йдеться не про людей взагалі, а про людей, які проживають на певній території. Йдеться про націю, яка організовується в державу або бореться за своє незалежне державне існування.

5) Відповідно до загальної теорії права суб'єкт правовідносин не лише має правоздатність, а й має деліктоздатність, тобто здатність суб'єкта нести відповідальність за злочинні діяння. Ми вже говорили, що суб'єкти міжнародного права здатні вживати заходів для забезпечення верховенства права. Варто додати, що суб'єкт також повинен мати деліктні дії, оскільки без належної відповідальності неможливо уявити стабільне міжнародне право та стабільні міжнародні відносини.

6) Для повної реалізації своїх прав суб'єкт міжнародного публічного права повинен мати самостійну волю і бути повністю незалежним від інших суб'єктів;

7) Правоспроможність і дієздатність суб'єкта міжнародного публічного права можуть бути обмежені, оскільки будь-яке виправдання такого обмеження порушило б важливу основу сучасного міжнародного права. Правоспроможність і дієздатність суб'єкта виникають з моменту його появи в міжнародних відносинах;

8) Оскільки в міжнародному публічному праві суб'єкт є колективним утворенням, суб'єкт може бути персоніфікованим, тобто. Персонал, необхідний для представництва колективних організацій у міжнародних відносинах. Це може бути фізична особа або державний орган, наприклад глава держави чи міністерство закордонних справ;

9) Суб'єкт міжнародного публічного права має зовнішні ознаки, які відрізняють його від інших суб'єктів. Наприклад, державні прапори, державні герби, емблеми міжнародних організацій тощо [11].

Білюков вважає, що суб'єкт міжнародного права також:

1) є колективним утворенням. Кожен такий суб'єкт має організаційні елементи: держава - уряд і державні органи; нація, бореться держава - це політичний орган, що представляє його у внутрішніх і міжнародних відносинах; міжнародні організації - постійні установи і т. п. При здійсненні владних повноважень суб'єкти міжнародного права відносно самостійні, не підпорядковані один одному. Кожен з них має незалежний міжнародно-правовий статус і діють від свого імені в міжнародному праві;

2) Здатність брати участь у розробці та прийнятті міжнародних стандартів. Договірне право - правоспроможність є найважливішим елементом міжнародної правосуб'єктності. Суб'єкт міжнародного права - не тільки об'єкт міжнародного права, а й люди, які брали участь у створенні міжнародного права. Усі суб'єкти міжнародного права - і водночас одна з галузей міжнародного права - право міжнародних договорів.

Міжнародна правосуб'єктність - правоздатність особи стати суб'єктом міжнародного права. Зміст міжнародної правосуб'єктності складають основні закони та обов'язки суб'єкта, відповідно до міжнародного права.

Міжнародна правосуб'єктність: факти і право. Тому в міжнародному праві розрізняють два види суб'єктів: первинні (суверенні) і похідні (несуверенні) суб'єкти.

Правовим джерелом правосуб'єктності несуверенного суб'єкта міжнародного права є його установчі документи. Таким документом міжнародної організації є її статут, прийнятий і ратифікований суб'єктом міжнародного права у формі міжнародного договору. Похідні суб'єкти міжнародного права мають обмежену правосуб'єктність у зв'язку з визнанням цих учасників міжнародних відносин первісним суб'єктом. Тому обсяг і зміст

правосуб'єктності деривативів залежать від волі суб'єкта міжнародного права [12].

Правоспроможність - це здатність суб'єкта міжнародного права брати на себе суб'єктивні юридичні та судові зобов'язання. Держави мають таку правоздатність при утворенні; держави, які борються за свою незалежність - з моменту визнання; міжурядові організації - з моменту набрання чинності установчими документами; фізичні особи - відповідно до міжнародних договорів. Існування дієздатності означає наявність у особи юридичних повноважень генерувати суб'єктивні закони та юридичні зобов'язання своїми діями.

Під дієздатністю розуміється самостійне здійснення прав та обов'язків суб'єктом міжнародного права шляхом свідомих дій. Наприклад, згідно з Угодою про співробітництво в боротьбі з економічною злочинністю 1996 року сторони прагнуть привести своє національне законодавство у відповідність до міжнародного права (ст. 2). Перелік уповноважених органів, відповідальних за виконання цієї Угоди (ст. 3). та матеріал про дії щодо легалізації коштів, одержаних злочинною діяльністю. Запрошуюча сторона зобов'язана надати банківські, кредитні, фінансові та інші документи економічної сфери (ст. 10).

Суб'єкт міжнародного права має деліктоздатність, тобто, здатність нести юридичну відповідальність за скоєні злочини. Таким чином, відповідно до статті 31 Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року держава прапора несе відповідальність за будь-яку шкоду або шкоду, заподіяну прибережній державі будь-яким військовим кораблем або іншим некомерційним державним судном, які не дотримуються цієї вимоги відповідно до законів та правил, вимог прибережних держав щодо проходу через територіальне море або положеннями конвенцій чи іншими нормами міжнародного права. Військовий корабель визначено у статті 29 вищезгаданої Конвенції, і відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй, «воєнний корабель» означає «військовий корабель» - «судно, що

належить до збройних сил країни, під командуванням офіцера, має зовнішній вигляд судна, що розрізняє його національність, знаки розрізнення, служить в уряді цієї країни, ім'я якого внесено до відповідного військового списку або до еквівалентного документа, який має член екіпажу, та підпорядковується регулярній військовій армії»[13].

Суб'єкт міжнародного права має загальну, галузеву та спеціальну правосуб'єктність.

Загальна правосуб'єктність - це здатність суб'єкта стати, по суті, суб'єктом загального міжнародного права. Таку правосуб'єктність мають лише суверенні держави. Вони є основними суб'єктами міжнародного права. Теоретично країни, які прагнуть до незалежності, також мають спільну правосуб'єктність.

Галузева правосуб'єктність - це здатність суб'єкта стати учасником правовідносин у певній сфері міждержавних відносин. Цю правосуб'єктність мають міжурядові організації. Наприклад, Міжнародна морська організація (ІМО) має повноваження брати участь у правових відносинах, що стосуються міжнародного торгового судноплавства, і може затверджувати міжнародні закони щодо безпеки на морі, ефективності судноплавства, а також запобігання забрудненню з суден і контролю над ними.

Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) бере участь у міжнародно-правовому регулюванні питань, пов'язаних з освітою, наукою і культурою задля загальної поваги, справедливості, закону та прав людини та основних свобод. Статут Організації Об'єднаних Націй для всіх народів, незалежно від раси, статі чи релігії.

Спеціальна правосуб'єктність - це здатність суб'єкта бути лише учасником правовідносин у певній сфері міжнародного права в конкретній галузі міжнародного права. Наприклад, фізичні особи (приватні особи) мають особливу правосуб'єктність. Зокрема, їхня правосуб'єктність визнається Загальною декларацією прав людини 1948 року (ст. 6), Міжнародним пактом

про громадянські та політичні права 1966 року (ст. 2 та ін.), Міжнародним пактом про захист прав усіх емігрантів та членів їх сімей 1990 р. [13].

Отже, суб'єкт міжнародного права повинен мати можливість самостійно брати участь у міжнародних відносинах, що регулюються міжнародним правом, та мати безпосередню правову взаємодію з іншими особами, уповноваженими або зобов'язаними міжнародним правом.

РОЗДІЛ 2.

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

2.1. Держави – основні суб'єкти міжнародного права

Держава є необхідним суб'єктом у всій суспільно-політичній сфері. Жодне суспільство не може існувати поза державою, яка необхідна для організації внутрішнього та міжнародного життя.

Завдяки унікальній якості, притаманній державам - суверенній владі, вони і тільки вони можуть забезпечити функціонування міжнародного права. Рушійною силою цього права є суверенні держави. В силу свого суверенітету вони створюють норми міжнародного права, роблячи їх юридично обов'язковими та впроваджуючи механізми їх застосування. У своєму консультативному висновку щодо вступу країни до Організації Об'єднаних Націй Міжнародний Суд підкреслив такі якості країни, як здатність приймати та виконувати свої міжнародні зобов'язання. Держава є найпотужнішим і найорганізованішим утворенням. Вони зосередили у своїх руках основні засоби міжнародного життя.

Держава є не тільки основним суб'єктом міжнародного права, а й вихідним і універсальним суб'єктом міжнародного права. Це означає, що держава стає суб'єктом через те, що вона утворилася. Іншим суб'єктам держава надає такий статус. Універсальний означає, що держави мають право брати участь у будь-яких міжнародно-правових відносинах.

Суб'єктом міжнародного права є держава в цілому, а не інститути та посадові особи, які її представляють. Це слід пам'ятати, зустрічаючи такі поняття, як міжурядові організації, міжурядові угоди тощо. Держава несе повну відповідальність за роботу своїх установ [14].

У літературі є різні визначення держави. Що стосується міжнародної практики, у тому числі й правосуддя, то вона визначає три основні характеристики держави: населення, територію та суверенітет.

Це свідчить про те, що держава є необхідним суб'єктом міжнародного права. Тому заперечення його міжнародної правосуб'єктності рівносильно запереченню самого міжнародного права. Водночас прихильники цього заперечення є навіть серед авторитетних юристів. Французький юридичний класик Ж. Ссельпісаль: «Тільки індивід є суб'єктом міжнародного публічного права». На думку британського вченого Д. Бріерлі, держава не є суб'єктом міжнародного права.

Останнім часом поширена думка, що роль держави знижується, а міжнародні відносини та міжнародне право деєтатизаційовані. Насправді значного розвитку набули міжнародні зв'язки адміністративних районів країни, у тому числі міст.

Навряд чи можна заперечувати підвищення ролі міжнародного життя різного роду громадських, релігійних організацій і рухів, політичних партій. Спираючись на свою економічну могутність, вони впливають на політику країн, включаючи міжнародну [15].

Більше того, подібні погляди не відповідають тенденціям розвитку управління, як світовою, так і національною економікою. І в тій і в іншій роль держави явно зростає. Тому обґрунтовано, що багато авторитетних учених вважають, що немає підстав очікувати зменшення значення держави і в найближчому майбутньому.

Виправдовуючи зменшення ролі держави, вони часто посилаються на стурбованість міжнародним правом прав людини. Політики, однак, висловлювали відповідні думки в більш стриманій формі, ніж юристи-теоретики, заперечуючи статус індивідів як суб'єктів міжнародного права. Дж. Хоу, спікер Палати громад, парламент Великобританії, зазначив: «Мені здається, що зменшення ролі держави як принципу або суб'єкта міжнародного права збігається зі зростанням значення окремих громадян як бенефіціарів цілей діяльності».

Практика не підтверджує погляди зниження ролі держав, одеєтатизації міжнародного права.

Держави - основні суб'єкти управлінської діяльності у всій системі міжнародних відносин. Вони контролюють діяльність інших учасників міжнародних відносин – адміністративно – територіальних одиниць держави, неурядових організацій, фізичних та юридичних осіб.

Розширення недержавних відносин у міжнародному житті ускладнює завдання управління ними.

Тому роль держави полягає не в зменшенні, а в збільшенні. Однак роль зазнає деяких змін. Країни все більше уваги приділяють захисту інтересів учасників цих відносин, які не можуть бути відображені в міжнародному праві. Поважні юристи заперечують тенденцію до деєтнографії.

Як Генеральний секретар ООН, пан Бутрос-Галі підкреслив «важливість і необхідність суверенних держав як основних суб'єктів міжнародного права». Я. Броунлі, видатний британський професор, писав: «Міжнародне право, по суті, є правом між державами, і воно залишається істинним, незважаючи на появу різних міжнародних організацій та важливість стандартів прав людини».

Останніми роками ця концепція набула широкого поширення, а її автори говорять про процес глобалізації як те, що роль держави падає, а деякі навіть бачать кінець національної держави. Вони пишуть, що на зміну державі приходять транснаціональні корпорації, які найкраще підготовлені для забезпечення світового порядку.

Глобалізація дійсно ускладнює управління міжнародними системами та національними суспільствами. Країни повинні не тільки разом вирішувати міжнародні проблеми, а й вирішувати вчорашні суто внутрішні завдання. Все більше суспільні відносини виходять за межі національних кордонів і можуть регулюватися лише через взаємодію держав. Сказане знаходить свій відбиток у практиці країн і міжнародних організацій.

Враховуючи, що низький рівень державного управління веде до деградації суспільства і є однією з причин внутрішніх збройних конфліктів, ООН робить зусилля щодо зміцнення та відновлення державності. Про них

можна судити з резолюцій, що регулярно приймаються Генеральною Асамблеєю ООН, про підтримку системою ООН зусиль урядів з розвитку, зміцнення або відновлення демократії.

За нинішніх обставин міжнародне співтовариство бере на себе нові функції підтримки демократичного державотворення та верховенства права. Спосіб розвитку деяких країн міжнародне співтовариство вважає патологічним. Сюди належать апартеїд, крайній націоналізм, расизм, розпалювання збройних конфліктів, масові порушення правами людини. Держава, не здатна забезпечити необхідний рівень управління суспільством, є загрозою для міжнародного співтовариства.

Сьогодні держави несуть подвійну відповідальність – за стан справ у країні та в міжнародному співтоваристві. Жоден інший суб'єкт не може замінити державу в цій якості. Це важливе становище відбилося у багатьох документах ООН [13].

Колишній Генеральний секретар ООН К. Аннан наголошував, що «держави мають міцно усвідомити свою подвійну роль нашому глобальному світі. На додаток до своєї самостійної відповідальності, яку кожна держава несе щодо свого суспільства, держави спільно є гарантами нашого спільного життя на цій планеті... Немає жодного утворення, здатного конкурувати чи замінити державу» .

Ще недавно були дуже популярні ідеї створення понад держав або навіть світової держави. Однак реальний розвиток подій робить все більш очевидною їхню необґрунтованість. Досить подивитися, наскільки важко розвивається Європейський Союз, для якого, здавалося б, існують оптимальні умови. Управління соціальними процесами стає дедалі складнішою справою в міру ускладнення самого об'єкта управління. Вихід бачиться у подальшому розвитку двох тенденцій. Одна з них – розширення влади територіального поділу країни на міжнародному полі з урахуванням власних особливих інтересів, що не тільки покращує рівень контролю, але й послаблює відцентрову тенденцію. Другою тенденцією є поглиблення

міжнародного співробітництва між країнами та розширення ролі та влади міжнародних організацій. Обидві тенденції чітко простежуються в розвитку ЄС.

Сьогодні інтеграція на регіональному рівні переживає особливий розвиток. Однак вирішення глобальних проблем вимагає забезпечення високого рівня управління всією світовою системою. Тому підвищення ролі спільної міжнародної організації, розширення її повноважень та підвищення ефективності є неминучим. ООН наголосила, що «багатосторонні механізми повинні відігравати унікальну роль у вирішенні викликів і можливостей, викликаних глобалізацією».

Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізовані установи займають центральне становище. У Декларації тисячоліття Організації Об'єднаних Націй 2000 року зазначалося, що вона має намір докладати всіх зусиль, щоб зробити Організацію Об'єднаних Націй більш ефективним інструментом для вирішення проблем, з якими стикаються люди світу. Усе це визначає зростання ролі міжнародного права на регіональному та глобальному рівнях [11].

Як зазначено вище, суверенна держава є основним суб'єктом міжнародного права. Держави створюють і застосовують міжнародне право через свої суверенні повноваження. Поняття держави в міжнародному праві має свою особливість. Головне полягає в тому, що, будучи носієм суверенітету, держава представляє країну в міжнародних відносинах і має здатність здійснювати міжнародні права та обов'язки.

У міжнародно-правовій літературі використовується поняття держави, що становить єдність трьох елементів - суверенної влади, населення, території. Це чітке поняття використовується і в міжнародній практиці.

Міжамериканська конвенція про права та обов'язки країн 1933 р. закріпила такі критерії держави як суб'єкта міжнародного права:

- постійне населення;
- певна територія;

- влада;
- здатність вступати у відносини з іншими державами.

Ці положення неодноразово підтверджувалися й у подальшій міжнародній практиці.

В літературі відомі інші визначення держави. Польський професор Л. Антонович вважає, що «державою є суверенне геополітичне утворення, яка визнає міжнародне право».

Отже, можна зробити висновок, що держава є необхідною формою організації для участі людей у міжнародному співтоваристві, представлення та захисту своїх інтересів. Держава централізовано контролює більшість відносин між іншими суб'єктами, національними утвореннями, фізичними та юридичними особами у міжнародних відносинах [13].

Держава є основним, первинним та універсальним суб'єктом міжнародного права. Первинне означає, що держава стає суб'єктом внаслідок самого факту її утворення. Іншим суб'єктам держава надає такий статус. Універсальний означає, що держави мають право брати участь у будь-яких міжнародно-правових відносинах.

Ознаками держави як суб'єкта міжнародного права є наявність постійного населення, певної території, державної влади та правової системи, суверенітету, здатності вступати у відносини з іншими державами.

2.2. Міжнародні (міждержавні) організації як суб'єкти міжнародного права

Міжнародна організація — заснована міжнародним договором організація, покликана постійно контролювати функції держав-членів згідно з повноваженнями.

Аналогічні визначення зустрічаються у міжнародно-правових актах. Організації носять найрізноманітніші назви: організація, фонд, банк, союз (Всесвітній поштовий союз), агентство, центр.

Характеристика організації: створення спеціального договору, який є установчим актом (положенням, статутом); система постійних представництв; автономна держава та відповідні функції.

Все це визначає міжнародну правосуб'єктність організації, чия воля повинна узгоджуватися з волею кожного її члена.

Міжнародні організації — це кооперативні інститути держав, що мають наднаціональний характер. Міжнародний суд ООН неодноразово наголошував, що в міжнародних організаціях немає нічого, що дозволяло б вважати їх наддержавами. Організація має лише повноваження, надані їй державою [14].

У той же час сьогодні існують наднаціональні і наддержавні організації. Держава делегувала таким організаціям деякі суверенні повноваження. Вони можуть приймати рішення з окремих питань, які є безпосередньо обов'язковими для фізичних та юридичних осіб. Крім того, такі рішення можуть прийматися більшістю голосів. Ці організації мають механізми забезпечення виконання своїх рішень.

ЄС має наднаціональні повноваження. При цьому наднаціональна влада обмежена певними галузями. Поширення цих повноважень на всі сфери життя цих країн означало б перетворення наднаціональної організації у федеративну державу. Певними ознаками наднаціональних організацій є спеціалізовані організації, хоча в цілому ними не є. Такі організації, як Міжнародний союз електрозв'язку (ITU) або Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO), дуже суворо дотримуються своїх стандартів. Порушення встановлених цими організаціями правил фактично означає неможливість здійснення відповідної діяльності в міжнародному масштабі.

Установчий акт організації є міжнародним договором. Через це щодо нього застосовується право міжнародних договорів. Водночас статут — це особливий договір. Відповідно до Віденських конвенцій про право договорів 1969 р. і 1986 р. їх положення застосовуються до договору, що є установчим актом організації, без шкоди будь-яких відповідних правил цієї організації.

Під правилами організації розуміється як сам статут, а й прийняті відповідно до ним рішення та резолюції, і навіть практика організації.

Особливості нормативно-правових актів як договорів стосуються передусім процедур участі та припинення участі.

Статут Організації Об'єднаних Націй займає дуже особливе місце в міжнародному праві, і він вважається свого роду конституцією міжнародного співтовариства. Відповідно до Статуту, у разі конфлікту з іншими зобов'язаннями держав-членів переважають зобов'язання за Статутом Організації Об'єднаних Націй (ст. 103) [15].

Зростаюча потреба в удосконаленні управління міжнародною системою диктує розширення організаційних повноважень, які значною мірою визначені статутами. Перегляд нормативно-правових актів – непросте завдання. Як вихід використовується реальний розвиток їх змісту. Для цього вдаються до двох основних засобів: значення і динамічне тлумачення нормативних актів.

Неявні повноваження — додаткові повноваження організації, які прямо не передбачені її статутом, але необхідні для досягнення її цілей. Про це повноваження йдеться в міжнародних договорах. Їх підтвердив і Міжнародний суд ООН.

У своєму консультативному висновку (1996) на запит ВООЗ щодо законності використання ядерної зброї державами у збройних конфліктах Суд, спираючись на попереднє міжнародне прецедентне право, заявив: «Потреби міжнародного життя можуть зробити необхідним для організації мати додаткові повноваження, не зазначені в Основному акті діяльності. Загальновизнано, що такі повноваження можуть здійснювати міжнародні організації, відомі як «передбачувані повноваження» (п. 25).

Динамічне тлумачення відноситься до тлумачення нормативних актів, яке розвиває їх зміст відповідно до потреб організації для ефективного виконання своїх функцій.

«Останніми роками ми спостерігаємо гнучке, динамічне тлумачення Статуту ООН для задоволення нагальних потреб міжнародного співтовариства», — пише шведський професор О. Брінг.

Сьогодні Організація Об'єднаних Націй зовсім не та Організація, якою була на момент її заснування. Зміни відбуваються без формальної зміни статуту через практику, визнану державами-членами. Звичайні норми формуються і стають важливою частиною законів кожної організації.

Дослідження прикладу: Резолюція Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй 955 (1994) заснувала Міжнародний трибунал по Руанді, посилаючись на розділ VII гл Статуту «Дії щодо загрози миру, порушень миру та актів агресії». Але в цьому розділі можливість створення такого закладу не мається на увазі. Розділ V передбачає можливість створення допоміжних органів, але вони не можуть включати органи з такими повноваженнями, як кримінальні суди. Тим не менш, підтримка державами рішень Ради Безпеки чи погодження з ними узаконює їх. Це важливий шлях розвитку права міжнародних організацій.

У сучасних міжнародних відносинах важливу роль відіграють міжнародні організації як форма міждержавного співробітництва та багатосторонньої дипломатії.

Виникнення міжнародних організацій у 19 столітті було відображенням і результатом об'єктивної тенденції інтернаціоналізації багатьох сторін життя суспільства.

Новим етапом розвитку стало створення перших загальних міжнародних організацій — Всесвітнього телеграфного союзу (1865) і Всесвітнього поштового союзу (1874), які мали постійні структури.

Сучасні міжнародні організації характеризуються подальшим розширенням можливостей і складними структурами.

Взаємозв'язки та співпраця між міжнародними організаціями (їх понад 4 тис., з них понад 300 міжурядових) дозволяють говорити про систему міжнародних організацій, ядром якої є Організація Об'єднаних Націй. Це

призвело до появи нових структур (спільних агенцій, координаційних органів тощо) [16].

Термін «міжнародна організація» часто вживається щодо міжурядових (міжурядових) та неурядових організацій. Однак їхня правова природа різна. Для міжурядової організації характерні такі характеристики: членство; наявність установчих міжнародних угод; постійне представництво; повага до суверенітету держав-членів. З огляду на ці характеристики, можна сказати, що міжнародна міжурядова організація — це союз держав, створений на основі міжнародних договорів для досягнення спільних цілей, з постійними інституціями, що діють у спільних інтересах держав-членів, поважаючи суверенітет держав-членів. державами-членами. Ці організації є суб'єктами міжнародного права.

Залежно від кола учасників МПО поділяються на універсальні, відкритої участі всіх країн (Організація Об'єднаних Націй та її спеціалізованих установ) і регіональні, членами яких можуть бути країни регіону (ОАЕ, ОАД).

Міжурядові організації також поділяються на організації загальної та спеціальної компетенції. Діяльність організацій загальної компетенції зачіпає всі сфери відносин між державами-членами: політичні, економічні, соціальні, культурні тощо. (наприклад, Організація Об'єднаних Націй, Об'єднані Арабські Емірати, Організація американських держав).

Організації з особливими здібностями обмежуються співробітництвом у певній сфері (наприклад, Всесвітній поштовий союз, Міжнародна організація праці тощо), і їх можна поділити на політичні, економічні, соціальні, культурні, наукові, релігійні тощо.

За класифікацією та за характером влади можна розрізнити міждержавні організації та наднаціональні організації, точніше, наднаціональні організації. До першої групи входить переважна більшість міжнародних організацій, метою яких є організація міждержавного співробітництва і рішення яких спрямовані на країни-учасниці. Метою

наднаціональних організацій є інтеграція. Їхні рішення стосуються безпосередньо громадян та юридичних осіб держав-членів. Певні елементи наднаціоналізму в цьому сенсі притаманні Європейському Союзу (ЄС).

За членством організації поділяються на відкриті (членом може стати будь-яка держава на власний розсуд) і закриті (вступати на запрошення початкового засновника). Прикладом закритої організації є НАТО [16].

Міжнародні організації, які є вторинними похідними від міжнародного права, створюються державами. Процес створення нової міжнародної організації ділиться на три етапи: через установчі документи, створення матеріальної структури організації та скликання органу, що знаменує початок організації.

Узгоджене вираження волі держави щодо створення міжнародної організації може бути визначено двома способами: у міжнародному договорі; у рішенні вже існуючої міжнародної організації.

Найпоширенішим способом є укладання міжнародного договору. Це передбачало скликання міжнародної конференції для розробки та ухвалення тексту угоди, яка стала б установчим законопроектом організації. Цю дію можна назвати по-різному: Статут (ООН, ОАД, ОАЕ), Конвенція (ВВС, ВОІВ) тощо. Датою його набрання чинності вважається дата створення організації.

Міжнародна організація може бути створена в спрощеному порядку за рішенням іншої міжнародної організації. Організація Об'єднаних Націй неодноразово застосовувала цю практику, створюючи самоврядні організації зі статусом допоміжних органів Генеральної Асамблеї. Наприклад, було створено ЮНКТАД, Конференцію ООН з торгівлі та розвитку (1964 р.) і Програму розвитку ООН (ПРООН) (1965 р.). У цьому випадку узгоджена воля держави щодо створення міжнародної організації відображається в голосуванні за композиційну резолюцію, яка набирає чинності з моменту прийняття.

Другий етап передбачає створення матеріальної структури організації. Найчастіше для цього використовуються спеціалізовані підготовчі органи. Так були створені Організація Об'єднаних Націй, ЮНЕСКО, ФАО, ВООЗ, МАГАТЕ та інші. Нещодавні приклади включають Підготовчу комісію Міжнародного органу з морського дна та Міжнародний трибунал з морського права.

Підготовчі органи створюються на підставі окремих міжнародних угод або додатків до статуту організації, що створюється, або за постановою іншої міжнародної організації. Ці документи визначають склад, можливості та функції організації. Діяльність цього органу спрямована на підготовку проекту регламенту майбутнього органу Організації, формулювання всіх питань, пов'язаних із створенням штаб-квартири, підготовку попереднього порядку денного основного органу, підготовку документів та рекомендацію всіх питань цього порядку денного, тощо.

Держави, які не є членами міжнародної організації, можуть направляти спостерігачів для участі в роботі органу міжнародної організації, якщо це передбачено правилами організації. Деякі організації дозволяють державам, які не є членами, акредитувати постійні місії спостерігачів.

Види організацій можна визначити за низкою критеріїв. Залежно від кола членів розрізняють організації загальні чи обмеженого складу. Загальні, чи універсальні, потенційно розраховані участь всіх держав. Організації можуть займатися загальнополітичними проблемами чи спеціальними видами співпраці (транспорт, зв'язок, охорона здоров'я) [17].

Сьогодні більшість організацій є міжурядовими. Вони не мають наднаціональної влади, а їхні члени не передають їм функцій влади. Місія цих організацій – регулювати співробітництво між країнами. Натомість існують наднаціональні організації, в яких держава делегувала певну суверенну владу. Вони можуть приймати рішення з окремих питань, які є безпосередньо обов'язковими для фізичних та юридичних осіб. Крім того,

такі рішення можуть прийматися більшістю голосів. Ці організації мають механізми забезпечення виконання своїх рішень.

Види організацій :

Універсальні організації, головним чином Організація Об'єднаних Націй (ООН). Крім того, слід включити спеціалізовані організації, такі як Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) та Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ).

Інші організації, зокрема: Регіональні організації, включаючи Європейський Союз (ЄС), Африканський Союз (АС), Співдружність Незалежних Держав (СНД).

Організації, засновані відповідними багатосторонніми міжнародними договорами (наприклад, Міжнародний орган по морському дну, створений відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 року) [18].

Тип організації (за компетенцією): із загальними компетенціями (ООН, СНД) та спеціальні компетенції (ЮНЕСКО, МАГАТЕ).

Правова природа міжнародної організації відображається в її характеристиках, а саме:

- Міжнародна організація створюється країною, намір якої визначено в її конституції - особливий вид міжнародного договору.

- Міжнародна організація – це постійне об'єднання, що виражається в її стабільній структурі, системі постійних установ.

- Міжнародна організація, заснована на принципі суверенної рівності держав-членів, членство якої підпорядковується певним правилам, що регулюють участь держав у діяльності міжнародної організації та представництво держав-членів у міжнародній організації.

Держави зв'язані рішеннями, прийнятими органами міжнародних організацій у межах їхньої компетенції відповідно до встановлених правових наслідків цих рішень. Кожна міжнародна організація має набір прав, властивих юридичній особі [19].

Міжнародні організації користуються відповідними привілеями та імунітетом. Міжнародна організація існує і діє в рамках установчого акта, що визначає її статус і повноваження, наділяє її функціональною правоздатністю, правами та обов'язками.

Кожна міжнародна організація має власне установчий акт, яке формулюється і приймається країною-засновницею у формі міжнародного договору, який зазвичай називають статутом. Не існує комплексного правового акту, який би регулював статус і діяльність усіх міжнародних організацій. Віденська конвенція про право міжнародних договорів поширюється на будь-який установчий акт міжнародної організації.

Правовий характер діяльності міжнародної організації залежить також від договорів, укладених між міжнародною організацією і країнами, в яких міжнародна організація розташована поблизу її штаб-квартири, і країнами, в яких розташовані представництва міжнародної організації.

У кожній міжнародній організації в певному порядку створюються норми, що регулюють внутрішні організаційні механізми та відносини, що складаються між установами, посадовими особами та іншими працівниками міжнародної організації Г. В. Ігнаденко називає цей масив внутрішнім правом «міжнародної організації». Найважливішою складовою цього права є правила процедури міжнародних організацій.

Загалом, суть того, що відбувається в організації міжнародного процесу, така ж, як і в будь-якому представницькому політичному інституті. Воно включає виявлення та узгодження інтересів членів, формування на цій основі спільної позиції, спільної волі, визначення суміжних завдань та методів і засобів вирішення цих проблем. Специфіка полягає в тому, що членами організації є суверенні держави. Це визначає конкретну функцію та механізм реалізації.

Міжнародна міжурядова організація — національне об'єднання, створене на постійній основі для співробітництва у певній сфері

міжнародних відносин на підставі договору, який визначає цілі, принципи, компетенцію, структуру та основні напрями діяльності організації [19].

Правова природа МПО залежить від того, чи є вони суб'єктами міжнародного права з більш-менш широкою правоздатністю, обсяг якої визначається установчим актом кожної організації.

З формально-юридичної точки зору наднаціональні організації характеризуються таким чином:

- право міжнародних організацій втручатися в питання, що належать до компетенції держави відповідно до її конституції;

- для регулювання цих питань організація має повноваження робити правила обов'язковими для держав-членів і механізми моніторингу та забезпечення виконання цих правил;

- надати непередставницьким органам широкі повноваження щодо вироблення правил і контролю за їх дотриманням, тобто. міжнародні працівники;

- організація своїми рішеннями зобов'язує та уповноважує права фізичних та юридичних осіб у державах-членах [20].

Спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй мають основні характеристики, які складають концепцію міжнародної міждержавної організації: національна єдність; договірна основа; система постійного представництва, міжнародна правосуб'єктність та відповідність загальновизнаним принципам міжнародного права та Статуту Організації Об'єднаних Націй.

За винятком Статуту Організації Об'єднаних Націй та Декларації принципів міжнародного права 1970 року основні принципи міжнародного права містяться в підсумковому документі Гельсінської конференції з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року.

Загалом, міжнародні організації мають правосуб'єктність як за міжнародним правом, так і за національним законодавством держав-членів. Його міжнародна правосуб'єктність визначається статутом і міжнародним

правом. Зазначаючи, що міжнародна організація має правосуб'єктність, Міжнародний Суд визначає її як «здатність користуватися міжнародними правами та брати на себе міжнародні зобов'язання». Водночас суд зазначив різницю між організаційною правосуб'єктністю та національною правосуб'єктністю: «Юридичні суб'єкти в будь-якій правовій системі не обов'язково мають однакову природу та обсяг прав; водночас їх природа залежить від потреб громади» [21].

Національна правосуб'єктність організації визначається її статутом і національним законодавством держав-членів. Вони часто можуть укладати договори, володіти та розпоряджатися рухомим і нерухомим майном, а також подавати до суду.

Одним з основних ознак правосуб'єктності міжнародної організації є те, що вона має власну волю і може безпосередньо брати участь у міжнародних відносинах і безперервно виконувати свої обов'язки. Без власної волі, без набору обов'язків і прав міжнародна організація не може нормально функціонувати і виконувати свій мандат. Незалежність волі виявляється в тому, що після створення організації державою воля є новою якістю порівняно з волею держав-членів. Джерелом волі міжнародної організації є установчий акт як продукт вільної координації держав-членів.

Багато вчених вважають, що міжнародну правосуб'єктність необхідно відрізнити від міжнародної правоздатності, яка означає здатність володіти або набувати права (відповідальність) власними діями, а також здатність брати на себе обов'язки за міжнародним правом. Однак багато вчених насправді ототожнюють ці поняття.

Організації мають нерозривні якості, якими не володіє жоден член. Не сума членів, а система, з якою вони взаємодіють, значно збільшує її потенціал. Участь в організації відкриває нові можливості для кожної держави.

Організації займаються дипломатичними відносинами в межах своєї компетенції. У деяких організаціях є постійні представники штатів, і ці організації, у свою чергу, направляють делегації до штатів.

Організації беруть участь у визнанні держав і урядів. З юридичної точки зору, це прерогатива держави, але вступ до організації є прямим шляхом до визнання, яке важливіше за визнання окремих країн [22].

Організації зазвичай створюються за допомогою міжнародних договорів, як виняток — за допомогою резолюцій інших організацій. Уклали такий договір держави іменуються початковими учасниками. Втім, їхній правовий статус не відрізняється від статусу нових членів.

Ліквідуються організації також за згодою членів. Примітно, що створення нових організацій триває постійно, а випадки ліквідації — рідкісне явище. Як приклад можна зазначити ліквідацію Організації Варшавського договору 1991 р. за згодою держав-членів.

Організації зазвичай створюються на основі міжнародних договорів, за винятком резолюцій інших організацій. Країна, яка укладає таку угоду, називається початковим учасником. Однак їхній правовий статус нічим не відрізняється від правового статусу нових членів.

Організації також ліквідуються за згодою членів. Примітно, що триває створення нових організацій, ліквідація справ – рідкісне явище. Прикладом може служити ліквідація Варшавського договору в 1991 році за згодою країн-учасниць.

З ліквідацією організації пов'язане питання правонаступництва. Активи та пасиви зазвичай розподіляються між колишніми членами. Так було з ліквідацією Комітету економічної взаємодопомоги в 1991 році. Якщо організацію замінює інша організація, правонаступником є нова організація. Ця спадкоємність сталася під час ліквідації Ліги Націй і заміни її Організацією Об'єднаних Націй у 1946 році. Остання взяла на себе деякі функції Ліги Націй і за домовленістю між ними передала власність Ліги Націй Організації Об'єднаних Націй.

Що стосується юридичної особи за національним законодавством, то вона не може бути відсутнім. Укладаючи договір, організація несе цивільно-правову відповідальність так само, як і проста юридична особа. Він несе відповідальність за позадоговірні зобов'язання, такі як дорожньо-транспортні пригоди [23].

Виконання цієї відповідальності може бути проблематичним, оскільки організації мають імунітет. У цьому випадку їй слід відмовитися від імунітету, який вона має, і замість цього виконувати свої обов'язки. Організація повинна перешкоджати здійсненню правосуддя. Але без такої відмови справа вирішувалась би на дипломатичному рівні. Відповідно до міжнародного права організація може бути притягнута до відповідальності на міжнародному рівні.

На початку 21 століття міжнародні організації як форма міждержавного співробітництва та багатосторонньої дипломатії відігравали важливу роль у міжнародних відносинах. Міжнародні організації, які є другорядними, похідними суб'єктами міжнародного права, створюються державами. Найпоширенішим способом є укладання міжнародного договору.

Сьогодні в науковому співтоваристві загально визнано, що держави створюють міжнародні організації, наділяють їх певними правовими та правовими можливостями та визнають, що вони мають здатність: мати закони та відповідальність; брати участь у формуванні та застосуванні міжнародного права; підтримувати відповідність нормам міжнародного права. При цьому усвідомленні держави створюють новий орган міжнародного права, який разом з ними виконує законодавчу, правоохоронну та правозастосовчу функції у сфері міжнародного співробітництва. При цьому обсяг його правосуб'єктності значно менший, ніж у держави-володільця, суб'єкта міжнародного права, і він має актуальність і функціональність.

Основна частина установчих актів формується правилами його установчої поведінки та договорами, що стосуються організації, наприклад

Віденська конвенція 1986 року про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями.

Міжнародні організації наділені договірною правоздатністю, тобто правом укладати різні угоди в межах їх компетенції. Відповідно до ст. 6 Віденської конвенції про право договорів між державами та міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями зазначено, що правоздатність міжнародних організацій укладати договори регулюється правилами Організації. Пункт 1. Стаття 2 Конвенції роз'яснює, що під правилами організації розуміють, серед іншого, статутні акти, прийняті відповідно до її рішень і резолюцій, а також усталену практику організації [22].

Для виконання своїх функцій міжнародні організації повинні мати необхідні правові засоби. З цією метою стаття 104 Статуту Організації Об'єднаних Націй передбачає, що Організація Об'єднаних Націй має на території кожної зі своїх держав-членів правоздатність, необхідну для виконання своїх функцій і досягнення цілей. Більшість установчих законопроектів містять подібні положення.

Аналіз установчих актів міжнародної організації, акцентуючи увагу на науці міжнародного публічного права, показує, що договірна компетенція втілена в ній, як правило, двома способами: або в загальних положеннях, які передбачають право укласти будь-який договір, що сприяє міжнародне публічне право організацій (наприклад, стаття 65 Чиказької конвенції про міжнародну цивільну авіацію 1944 р.) або в спеціальних положеннях, що встановлюють можливість укладання певних видів угод (наприклад, статті 43 і 63 Статуту Організації Об'єднаних Націй) і деяких договірних Сторони .

Міжнародні організації здатні вступати в дипломатичні відносини. Вони визнають національні місії, мають національних представників (наприклад, інформаційні центри ООН) і обмінюються представниками один з одним. Міжнародні організації та їх посадові особи користуються привілеями та імунітетом.

Як суб'єкт міжнародного права міжнародні організації несуть відповідальність за злочини та збитки, заподіяні їх діяльністю, і можуть притягувати до відповідальності.

Кожна міжнародна організація має у своєму розпорядженні фінансові кошти, які хоч і складаються здебільшого із внесків держав-членів, але витрачаються виключно у спільних інтересах організації.

Міжнародним організаціям, які мають правосуб'єктністю належить важливу роль функціонуванні міжнародного права. Особливе місце посідає внутрішнє право міжнародних організацій. Статут не може врегулювати всі питання, пов'язані з діяльністю такої організації. Тому організаціям, установам надається вирішення великої кількості конкретних проблем внутрішньої діяльності. Ці питання включають процедурні норми, правила, що регулюють діяльність працівників тощо [22].

Таким чином, міжнародні організації, за своєю правовою природою не мають наддержавного характеру, а є органами співробітництва держав. З кожним днем міжнародні організації розширюють сфери діяльності, охоплюючи все нові галузі. Все це відбувається внаслідок вимог життя. Організації не тільки сприяють розвитку відносин між державами, але також величезна їхня роль у врегулюванні суперечок та конфліктних ситуацій, що виникають між державами. У разі глобалізації дедалі відчутніша тенденція посилення ролі міжнародних організацій. Зростаюча взаємопов'язаність держав скорочує сферу проблем, які держава здатна вирішувати самотужки. Вирішення життєво важливих для кожної держави міжнародних проблем можливе лише організованими колективними зусиллями. Більше того, сьогодні від цього залежить успіх у вирішенні і дедалі більшої кількості внутрішніх проблем.

2.3. Міжнародна правосуб'єктність народу, нації у боротьбі за створення незалежної держави

Правосуб'єктність націй та народу, що борються за створення своєї незалежної держави, як і правосуб'єктність країн, носить об'єктивний характер, тобто існує незалежно від чийої воли. Сучасне міжнародне право підтверджує та гарантує право народів, націй на самовизначення, включаючи право на вільний вибір та розвиток свого соціально-політичного статусу.

Принцип самовизначення народів і націй є одним із основних принципів міжнародного права, який сформувався наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст.

З прийняттям Статуту Організації Об'єднаних Націй право народів і націй на самовизначення як фундаментальний принцип міжнародного права остаточно завершило свою правову форму. Декларація незалежності колоніальних країн і народів 1960 р. уточнила і розвинула зміст цього принципу. Найбільш повно це сформульовано в Декларації принципів міжнародного права 1970 року, де стверджується: «Усі народи мають право вільно визначати свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток без зовнішнього втручання». щодо положень, що відповідають Статуту Організації Об'єднаних Націй».

У сучасному міжнародному праві існують норми, які підтверджують правосуб'єктність держав, які борються за самовизначення. Держави, які прагнуть створити незалежну державу, захищені міжнародним правом, вони можуть об'єктивно вживати примусових заходів проти сил, які перешкоджають державі набути повної міжнародної правосуб'єктності та зареєструватися у власній країні. Але застосування примусу не є єдиним проявом міжнародної правосуб'єктності держави і не є основним проявом у принципі. Суб'єктами міжнародного права можуть бути визнані лише держави, які мають власну політичну організацію [23].

Слід зазначити, що згідно з міжнародним правом народи, нації, що борються, визнаються суб'єктами міжнародного права в особі органів національного визволення. Нації, що борються, стають учасниками міжнародно-правових відносин після створення на певних територіях

владних структур, здатних виступати від імені населення, що населяє цю територію, у міждержавних відносинах. Як свідчить практика, такими органами є: національний фронт; політичні партії, які виражають інтереси більшості нації; національно-визвольна армія; тимчасовий революційний уряд та інші органи опору, створені під час визвольної війни; представницькі законодавчі збори, обрані референдумом, та утворений ним виконавчий орган. Органи національного визволення отримують право вступати у відносини з іншими державами та міжнародними організаціями, брати участь у роботі міжнародних конференцій, користуватися захистом норм міжнародного права [24].

Органами національного визволення були Фронт національного визволення Алжиру, Народний рух за визволення Анголи, Народна організація Південно-Західної Африки, організація африканської єдності, Організація визволення І Палестини, Народна ліга Східного Пакистану, що виражала незалежність бенгальського народу і провіз.

Як суб'єкти міжнародного права нації і народи, які борються за самовизначення, можуть укладати угоди з країнами і міжнародними організаціями, підписувати міжнародні угоди, направляти своїх представників для участі в міжурядових організаціях і конференціях як постійні установи. Вони захищені міжнародним правом.

Необхідно враховувати, що міжнародної правосуб'єктністю у власному значенні цього слова можуть мати (і володіють) не всі, а лише обмежену кількість націй - нації, не оформлені в держави, але прагнуть до їх створення відповідно до міжнародного права [25].

Тому будь-яка держава потенційно може бути суб'єктом правовідносин самовизначення. Проте, щоб протистояти колоніалізму та його наслідкам, було закріплено право народів на самовизначення, яке як норма антиколоніалізму виконало своє завдання.

Ще один аспект права народів на самовизначення на даний момент є особливо важливим. Сьогодні ми говоримо про розвиток країни, яка вільно

визначила свій політичний статус. У сучасних умовах принцип права народів на самовизначення має бути узгоджений з іншими принципами міжнародного права, особливо з принципами поваги національного суверенітету та невтручання у внутрішні справи інших країн. держава. Іншими словами, ми повинні припинити говорити про міжнародну правосуб'єктність усіх держав, а право держави, яка набула державність, розвиватися без стороннього втручання.

Нація, що бореться, вступає у правовідносини з державою, що контролює цю територію, іншими державами та націями, міжнародними організаціями. Беручи участь у конкретних міжнародних правовідносинах, вона набуває додаткових прав та захисту.

Розрізняють права, якими вже має нація (вони впливають із національного суверенітету), та права, за володіння якими вона бореться (впливають із державного суверенітету).

Правосуб'єктність борючої нації включає таку групу основних прав: право на самовираження; право на отримання міжнародно-правового захисту та допомоги від інших суб'єктів міжнародного права; право брати участь у міжнародних організаціях і конференціях; право брати участь у формуванні міжнародно-правових норм та самостійному виконанні міжнародних зобов'язань [25].

Таким чином, суверенітет держави, що бореться, характеризується її незалежністю від визнання іншими державами суб'єкта її міжнародного права; права борючихся народів захищені міжнародним правом; держава має право застосовувати примусові заходи від імені тих, хто порушує її суверенітет.

У вітчизняній доктрині визнання народів і націй як суб'єктів міжнародного права традиційно визначалося як виражений або мовчазний акт суверенної держави, що констатує вихід на міжнародну арену нового суверенного утворення або уряду. Вважається, що визнання сучасним міжнародним правом за народами права самовизначення, суверенітет, що у

міжнародних відносинах неминуче веде до визнання народу як основного носія суверенітету, початковим суб'єктом міжнародного права. Така думка заснована на принципах міжнародного права, що фіксують правосуб'єктність націй у процесі боротьби за визволення, які ставлять націю, що бореться, під захист міжнародного права. Основні права нації в галузі міжнародних відносин включають право на:

- волевиявлення народу, який бореться за незалежність;
- визнання правосуб'єктності їх органів;
- міжнародно-правовий захист та отримання допомоги від держав та міжнародних організацій;
- участь у діяльності міжнародних організацій та міжурядових конференцій;
- участь у створенні норм міжнародного права;
- самостійне виконання діючих міжнародно-правових норм .

Останніми роками у науці міжнародного права з'явилися й інші погляди щодо правосуб'єктності народів та націй. Пропонується включати до суб'єктів міжнародного права лише держави та міждержавні організації на тій підставі, що правосуб'єктність народів, націй, що борються за створення незалежної держави, не є загальноновизнаною. На думку вчених, народи, які можуть реалізувати один із принципів міжнародного права – право на самовизначення, слід відносити до «спеціальних суб'єктів міжнародного права». Звісно ж, що подібні судження суперечать принципу самовизначення народів і націй, які борються за незалежність, який є загальноновизнаним у сучасному міжнародному праві і має шануватись усім світовим співтовариством [26].

Говорячи про національний суверенітет, ми можемо визначити його як суверенітет країни, її політичну свободу, з реальними можливостями визначати характер її національного життя, у тому числі найважливішу здатність до політичного самовизначення.

Повновладдя нації проявляється в реальній можливості самостійно та суверенно вирішувати питання, що належать до її національної свободи, державно-правової організації, взаємовідносин з іншими націями та народностями. Кожна нація має право визначати свою долю, вирішувати питання національно-державної організації, вона має право увійти до складу тієї чи іншої держави та об'єднатися з іншими націями у тих чи інших формах державного союзу, вийти з цієї держави та утворити свою самостійну національну державу. Кожна нація має право зберігати та вільно розвивати свою мову, звичаї, традиції, відповідні національні установи.

Суверенітет нації має передумовою національні потреби, інтереси та цілі, які з об'єктивних умов її існування і є найважливішим стимулятором розвитку нації, її боротьби за своє визволення.

Національний суверенітет означає право на самовизначення аж до відокремлення та утворення самостійної держави. У багатоетнічній державі, утвореній шляхом добровільного об'єднання держав, суверенітет, який здійснює ця складна держава, може, звичайно, бути суверенітетом однієї держави.

Залежно від цього, яким способом об'єдналися нації здійснили своє право самовизначення - шляхом об'єднання в союзні держави і шляхом федерації з урахуванням автономії чи конфедерації, державний суверенітет, здійснюваний цією багатонаціональною державою, повинен гарантувати суверенітет кожної з націй. У першому випадку це було досягнуто шляхом забезпечення суверенних прав суб'єктів коаліції, які поступилися деякими правами багатонаціональній державі.

У другий випадок суверенітет націй забезпечується шляхом охорони автономії держав [26]. Але в обох випадках багатоетнічна держава в особі її вищої влади є не суверенітетом будь-якої окремої держави, а носієм суверенітету цієї багатоетнічної держави, що виражає як спільні інтереси Організації Об'єднаних Націй, так і конкретну вигоду

Головне полягає в тому, щоб багатонаціональна держава в будь-яких її різновидах забезпечувала реальний суверенітет кожної з націй, що входять до її складу.

Отже, держава, тим паче демократична, яка визнає природні права людини, стоїть на сторожі свободи будь-якого індивіда незалежно від її національності, тому національна, етнічна, расова ознака не повинна ставати критерієм державної влади. Таким чином, національний суверенітет слід розуміти як демократичний принцип, відповідно до якого кожна нація має право на свободу, на самостійний та незалежний розвиток, що мають поважати всі інші нації та держави.

На конференції у Сан-Франциско СРСР виступив з ініціативою включення до Статуту ООН принципу самовизначення народів, яку підтримали представники Великобританії, США та Китаю. В результаті цей принцип перестав бути виключно політичним принципом і перетворився на принцип позитивного міжнародного права (ст. 1 пар. 2 та ст. 55 пар. 1 Статуту ООН). У Декларації принципів міжнародного права (24 жовтня 1970 р.) сформульовані принципи цього принципу: «Відповідно до принципів рівності та самовизначення народів, закріплених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, соціальний і культурний розвиток усіх народів, і в ньому зазначається, що кожна держава зобов'язана поважати це право». У цій же декларації зазначено, що право на самовизначення може здійснюватися шляхом «створення суверенної незалежної держави, вільної приєднуватися до незалежної держави чи об'єднуватися з нею чи встановити будь-який інший політичний статус» [26].

Крім того, принцип самовизначення народів знайшов відображення в документах Ради з безпеки та співробітництва в Європі - Гельсінському Заключному акті 1975 року, Підсумковому документі Віденської зустрічі 1986 року, документі Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЄ 1990 року.

Право народів на самовизначення одна із фундаментальних правами людини. Так, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 19 грудня 1966 року (стаття 1) передбачають: «Усі народи мають право на самовизначення. Завдяки цьому праву вони вільні встановити свій політичний статус і забезпечити їх економічний, соціальний і культурний розвиток ... всі держави - учасниці цього Пакту ... заохочують і поважають права відповідно до положень Хартії Сполученого Королівства».

На зв'язок між правом на самовизначення та правами людини звернуто увагу в резолюції Генеральної Асамблеї ООН під назвою «Загальна реалізація права народів на самовизначення» (1994), де наголошується, «що реалізація права народів на самовизначення є корінною умовою для ефективного забезпечення та дотримання прав людини». Важливо відзначити, що Міжнародний суд ООН у низці своїх рішень підтвердив тезу про те, що принцип самовизначення «є одним з основних принципів сучасного міжнародного права».

Тож який конкретний зміст права народів на самовизначення? Щоб відповісти на це питання, необхідно мати на увазі, що це право може бути реалізовано в одній з трьох форм:

1) статус автономії у межах існуючої держави (тобто забезпечення певному народу відповідного представництва у центральних органах державної влади нарівні з населенням усієї держави);

2) створення власної держави;

3) вихід зі складу (від'єднання) тієї держави, до якої входить цей народ.

При цьому принципово важливе значення має те, що право на самовизначення передбачає свободу вибору між цими трьома можливостями . У цьому й полягає справжня суть принципу самовизначення народів, яку намагаються вихолостити для міркувань імперської політики та ідеології.

У науці міжнародного права щодо співвідношення між принципом самовизначення народів та принципом територіальної цілісності держави склалися три основні точки зору:

- 1) принцип територіальної цілісності має пріоритет щодо принципу самовизначення народів;
- 2) принцип самовизначення народів має пріоритет щодо принципу територіальної цілісності;
- 3) обидва принципи мають рівну юридичну силу.

Таким чином, нації та народи, що борються за свою незалежність, - категорія суб'єктів міжнародного права, які мають деякі права в галузі міжнародних відносин, що реалізуються в міру визнання конкретного з таких суб'єктів будь-якими державами, та за умови наявності у нього території, населення, державності та здатності нести міжнародну відповідальність у зв'язку з правопорушеннями, у яких може вступати коїться з іншими суб'єктами міжнародного права [27].

Особливістю сучасного міжнародного права з погляду його суб'єктів є те, що учасниками міжнародно-правових відносин та створення норм міжнародного права визнаються нації та народи, які ведуть боротьбу за свою державну незалежність.

Боротьба націй та народів за утворення власної незалежної держави є законною відповідно до міжнародного права та Статуту ООН. Це впливає із права націй на самовизначення – одного з найважливіших міжнародно-правових засад.

Як і суверенні держави, нації, що борються за свою державну незалежність, мають повну міжнародну правосуб'єктність. У ході збройної національно-визвольної боротьби нації та народи, як і держави, користуються захистом норм міжнародного права, розрахованих у разі війни (про режим поранених, військовополонених та інших.), хоча ці норми нерідко порушуються. У всіх таких випадках йдеться, по суті, про нові незалежні держави, що народжуються в ході національно-визвольної

боротьби, і тому вони вважаються повноправними суб'єктами міжнародного права.

2.4. Нетипові та інші суб'єкти міжнародного права

До нетипових суб'єктів міжнародного права належать державоподібні утворення - Вільні міста та Ватикан.

Державоподібні утворення, мають ряд прав та обов'язків і таким чином стають суб'єктами міжнародного права. Ці утворення мають суверенні території з власним громадянством, законодавчим органом, урядом, міжнародними договорами.

Вільне місто — це автономне політичне угруповання, яке набуло міжнародно-правового статусу за допомогою міжнародних договорів, що дає йому можливість брати участь насамперед в економічних, адміністративних та культурних міжнародно-правових відносинах.

Історичний досвід свідчить, що вільні міста часто створюються в результаті суперечок про їхні стосунки з державою. Тому найвищим правовим актом для нього є міжнародний договір, який визначає особливу міжнародну правосуб'єктність міста.

Вільне місто – це місто-держава з внутрішньою автономією та певною міжнародною правосуб'єктністю [28].

Одним із перших таких міст був Великий Новгород. До міст Ганзейського союзу належать також міста Ганзеї (до Ганзейського союзу входять Любек, Гамбург, Бремен, Данциг, Рига, Допт, Ревелл, Амстердам, Кенігсберг, Кіль, Штральзунд тощо — всього 50 міст) у XIX-XX ст. Статус вільних міст визначається міжнародними законами, правилами або резолюціями таких організацій, як Ліга Націй і Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй.

Статус вільного міста Данциг (нині Гданськ) визначено в статті 100—108 Версальського договору від 28 червня 1919 р., Польсько-Данцізької

конвенції 9 листопада 1920 р. та багатьох інших договорів (наприклад, угода від 24 жовтня 1921 р. і Комісар).

Статус Триєста регулюється в розділі III, частині 2 Мирного договору з Італією 1947 року і в його додатку. У жовтні 1954 року Італія, Великобританія, США та Югославія спочатку підписали текст меморандуму про взаєморозуміння, згідно з яким Італія придбала зону А, але невелика частина зони В залишилася в Югославії.

Статус Єрусалиму встановлено резолюцією Генеральної Асамблеї 181/11 від 23 листопада 1947 року (яка не набула чинності).

Обсяг міжнародної правосуб'єктності вільних міст визначається міжнародними договорами та конституціями цих міст. Останній не державний і не підопічний, а на посередньому становищі. Вільні міста не мають повної автономії. Однак вони дотримуються лише норм міжнародного права. Для жителів вільних міст було створено спеціальне громадянство. Багато міст мають право укладати міжнародні договори та вступати в міжурядові організації. Гарантом статусу вільного міста є або група націй, або міжнародна організація (Ліга Націй, Організація Об'єднаних Націй тощо). Невід'ємною ознакою вільного міста є його демілітаризація та нейтралізація [29].

Західний Берлін має особливий міжнародно-правовий статус. Після Другої світової війни в результаті поділу Німеччини утворилися дві суверенні держави: Федеративна Республіка Німеччина і Німецька Демократична Республіка, а також особлива політична територіальна одиниця в Західному Берліні. Радянський уряд уклав угоду з урядом Східної Німеччини, пропонуючи надати Західному Берліну статус демілітаризованого вільного міста у Східній Німеччині та мати можливість виконувати міжнародні функції під захистом чотирьох країн Сполученого Королівства, Сполученого Королівства і США і Франція. Статус Західного Берліна був визначений чотиристоронньою угодою, підписаною 3 вересня 1971 р. урядами Великобританії, Радянського Союзу, США та Франції.

Згідно з документом, Західний Берлін має унікальний статус. Структура Західного Берліна була визначена конституцією, яка набула чинності 1 жовтня 1950 року. Міжнародна правосуб'єктність Західного Берліна обмежена. Він має власний дипломатичний та консульський корпус, прикріплений до урядів США, Великобританії та Франції. Радянський Союз створив генеральні консульства, знаючи уряди цих країн. Західний Берлін має право брати участь у міжнародних переговорах, укладати угоди про зв'язок, телеграфію, керувати поїздками постійних жителів у різні частини Східної Німеччини. Німеччина представляє західний регіон Берліна на міжнародних організаціях і конференціях. Особливе місце в Західному Берліні було скасовано в 1990 році. Відповідно до Договору про остаточне врегулювання Німеччини від 12 вересня 1990 р. до об'єднаної Німеччини входять Східна Німеччина, Німеччина та весь Берлін.

Ватикан — місто-держава, центр Католицької Церкви, резиденція Святого Престолу. За встановленими звичаями Ватикан має особливу міжнародну правосуб'єктність та займається міжнародними відносинами під назвою «Святий Престол». У міжнародній практиці часто наголошують, що мова йде про Святий Престол, а не про Католицьку Церкву. Інакше незрозуміло, чому інші церкви не досягли подібного статусу [30].

У 1929 р. згідно з угодою, підписаною Папою від імені Гаспарі та урядом Муссоліні в Італії, була створена «держава» Ватикан (угода була переглянута в 1984 р.). Створення Ватикану було продиктовано бажанням італійського фашизму отримати активну підтримку католицької церкви у внутрішній і зовнішній політиці. Преамбула Латеранського договору визначає міжнародно-правовий статус держави Ватикан: абсолютну владу та суверенну юрисдикцію.

Згідно з Основним законом (Конституцією) Ватикану, право представляти державу належить главі Католицької Церкви Папі Римському. При цьому слід розрізняти договори (контракти) про церковні справи, які укладає Папа як глава Церкви, і світські договори, укладені від імені

Ватикану. Святий Престол підтримує дипломатичні відносини з більш ніж 80 країнами, бере участь у багатьох конвенціях загального характеру, має статус спостерігача в Організації Об'єднаних Націй і є членом ЮНЕСКО, Міжнародного агентства з атомної енергії та інших організацій. Участь Святого Престолу в Генеральній Асамблеї не має практичного правового значення. В основному мова йде про моральне забезпечення відповідних норм міжнародного права [31].

Питання про визнання індивідів суб'єктами міжнародного права є спірним, причому значною мірою. Одні автори заперечують правосуб'єктність фізичної особи, інші визнають за нею певні якості суб'єкта міжнародного права.

Наприклад, А. Фердросс визначає: «Індивід в принципі не є суб'єктами міжнародного права, оскільки міжнародне право захищає інтереси окремих осіб, але права та обов'язки надаються не особам безпосередньо, а лише державі, громадянами якої вони є».

С. В. Черніченко зазначив, що фізична особа «не має і не може мати жодного елемента міжнародної правосуб'єктності». Особи не можуть бути «ввести в ранг» як суб'єкти міжнародного права шляхом укладання угод, які дозволяють особам звертатися безпосередньо до міжнародних органів.

Противники визнання індивідів суб'єктами міжнародного права, як основний аргумент на підтримку своєї позиції стверджують, що особи не можуть приєднуватися до договорів міжнародного публічного права, а отже, не можуть брати участь у створенні міжнародного права. Дійсно, це факт, але в будь-якій галузі права її суб'єкти мають різні права та обов'язки.

Як зазначав Є. Трубецької, суб'єктом права є кожен, хто може мати права, незалежно від того, має він їх чи ні. Особи мають міжнародні права та обов'язки, а також можливість забезпечувати (наприклад, через міжнародні судові органи) виконання міжнародно-правових суб'єктів міжнародного права.

Міжнародне право визначає правовий статус окремих категорій осіб. Відповідно до Конвенції про статус біженців особистий статус біженця визначається законами країни його проживання або, якщо ні, законами країни його проживання. Конвенція закріплює права біженців на працевлаштування, вибір професії, свободу пересування тощо.

Міжнародне право визначає також правовий статус одруженої жінки, дитини та інших категорій індивідів [32].

Можливе визнання міжнародної правосуб'єктності в осіб з особливим статусом у міжнародних міжурядових організаціях (наприклад, посадові особи або службовці) та у міжнародних органах, де вони виступають в особистій якості (судді, арбітри та ін.). Зокрема, згідно зі Статутом Адміністративного трибуналу Організації Об'єднаних Націй, прийнятим Генеральною Асамблеєю 24 листопада 1949 р., Суд правомочний розбирати скарги на недотримання договорів про найм на службу та умови службової діяльності співробітників персоналу Секретаріату ООН.

Таким чином, якщо розглядати фізичну особу як прямого адресата багатьох міжнародно-правових норм, якщо брати до уваги галузь міжнародного захисту прав людини та міжнародного гуманітарного права, що розвивається, врахувати факти здійснення міжнародного кримінального правосуддя по відношенню до міжнародних злочинців, то можна зробити висновок про те, що фізична особа у ряді випадків має обмежену міжнародну правосуб'єктність і, отже, є особливим суб'єктом міжнародного права.

Основні суб'єкти міжнародного права – держави. На відміну від індивідів вони не тільки мають права та обов'язки з міжнародного права, а й створюють його норми. Тому індивід є особливим суб'єктом міжнародного права з обмеженою правосуб'єктністю, оскільки у міжнародних відносинах може нести ті конкретні правничий та обов'язки, які надані йому міжнародним договором чи іншим джерелом міжнародного права. Особливістю положення індивіда залишається те, що незважаючи на можливість безпосереднього та самостійного здійснення міжнародно

визнаних прав, все-таки частина з них особистість реалізує за допомогою держави [33].

Індивіди не мають міжнародної договірної правоздатністю і цим не можуть брати участь у створенні норм міжнародного права. Але в будь-якій галузі права його суб'єкти мають різний обсяг прав і обов'язків. Наприклад, у міжнародному праві договірна правоздатність у повному обсязі властива лише суверенним державам. Інші суб'єкти – міжурядові організації, державноподібні утворення, нації та народи, що борються за незалежність, – мають договірну правоздатність в обмеженому обсязі .

Однак у міру розвитку міжнародного права та міждержавних відносин відбуватиметься розширення змісту та обсягу міжнародної правосуб'єктності індивіда, а його роль на міжнародній арені зростатиме.

РОЗДІЛ 3.

ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ДЕРЖАВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

3.1. Права та обов'язки держави як суб'єкта міжнародного права

Перші спроби визначити права та обов'язки держави зустрічаються у трактатах Р. Гроція та Еге. Ваттеля, погляди яких визначалися доктриною природного міжнародного права. Так, у своїй праці «Право народів, або принципи природного права, що застосовуються до поведінки і справ націй і суверенів» (1758) Е. Ваттель пише про те, що права та обов'язки держав, покликаних співпрацювати один з одним, даються їм самою природою для досягнення «взаємного блага». Ці права та обов'язки випливають із самого факту виникнення та існування держави, невід'ємні та невідчужувані, і мають характер абсолютних, не підлягають порушенню. Насправді ж основні права та обов'язки держав склалися і оформлялися у міжнародне право історично, з урахуванням міждержавного взаємодії та утвердження найважливіших почав їх незалежності і суверенітету. Спроби їх кодифікації неодноразово робилися різними міжнародними організаціями у численних міжнародних актах протягом усієї першої половини ХХ століття [34].

Серед міжнародних прав та обов'язків, якими керується взаємний обмін усіх суб'єктів міжнародного права, традиційно в окрему категорію виділяють основні права та обов'язки держав. Їх можна визначити як права та обов'язки, які безпосередньо стосуються держав на підставі їх первинної міжнародної правосуб'єктності, і тому є передумовою для існування загального міжнародного права.

Основні права та обов'язки держави - категорія, яка відображає умови, необхідні для життя держави у межах міжнародного співтовариства. Тому вони належать до категорії про невід'ємних прав, які у нормальних умовах неможливо знайти обмежені. Усі держави вони однаково незалежно від своїх розмірів, економічного і військового могутності та інших відмінностей.

Основні права та обов'язки зумовлені природою держави та характером спільноти. Можна сміливо сказати, яке співтовариство, такі і права та обов'язки, з другого боку, які права та обов'язки держав, таке й міжнародне співтовариство. З розвитком останнього зміст права і обов'язків розширюється та збагачується [35].

Основні права пов'язані із суверенітетом. Часто їх називають суверенними правами. Вони є причиною придбання інших прав і обов'язків. Під час здійснення своїх суверенних прав держави обмежені відповідними правами інших держав. Використання прав на шкоду прав та законним інтересам інших держав є зловживанням правами.

Враховуючи важливість основних прав та обов'язків держав, Генеральна Асамблея ООН доручила Комісії ООН з міжнародного права з самого початку підготувати проект декларації. У 1949 році комітет запропонував такий проект, але він був прийнятий. З прийняттям 1970 року Декларації принципів міжнародного права актуальність цього питання була зменшена, оскільки ці принципи визначають основні права та обов'язки держав. Крім того, у 1974 році Генеральна Асамблея прийняла Хартію економічних прав і обов'язків держав[36].

Ці принципи слід тлумачити як єдиний комплекс з урахуванням цілей міжнародного права, відображених у Статуті ООН. У цьому комплексі втілені найважливіші права націй, народів, народів – декларація життя і миру та зобов'язання співпрацювати в це ім'я.

Кожна держава має право вимагати вирішення спорів мирними засобами і має поважати відповідне право інших країн. Кожна держава має право самостійно вирішувати свої внутрішні справи та зобов'язана не втручатися у відповідні відносини інших держав.

Держава має право на співпрацю з іншими державами на основі демократичних принципів, закріплених Статутом ООН, та несе обов'язок співпрацювати.

Держава має право вільно вибирати свою соціально-політичну систему і має поважати відповідне право інших держав, і навіть рівноправність і самовизначення народів [37].

Заслуговує на увагу розробка змісту принципу суверенної рівності. Усі країни рівні перед міжнародним правом, і кожна країна повинна поважати правосуб'єктність інших. У результаті кожна країна має рівне право брати участь у вирішенні спільних проблем, а також проблем, які її безпосередній інтерес. Вимагання цього права є важливим кроком до демократизації міжнародного порядку. Протягом століть панувала договірна свобода, коли могутні держави врегулювали міжнародні відносини за відсутності інших держав, незалежно від власних інтересів. Лише в наш час було визнано право брати участь у вирішенні міжнародних проблем. Однак великі нації часто не виявляють йому поваги, на яку він заслуговує.

Насамперед, право на участь відноситься до найбільш очевидної нагоди - до участі у конференціях та договорах, присвячених проблемам, що становлять спільний інтерес, та затверджують норми загального міжнародного права [38].

Наприклад, у статті 46 Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо договорів 1978 р. йдеться: «Ця Конвенція відкрита для підписання усіма державами...» . Хартія економічних прав та обов'язків держав 1974 р. закріпила право кожної держави «брати участь у міжнародній торгівлі та інших формах економічного співробітництва незалежно від будь-яких відмінностей» .

Більш складніші справи з правом на участь у вирішенні конкретних питань. Часто воно ігнорується. Для того, щоб забезпечити це право на практиці, важливо прояснити поняття безпосередньо пов'язаної держави. Це питання законних інтересів країни, питання інтересів, гарантованих законом. Міжнародний Суд ООН неодноразово наголошував на важливості правових інтересів у участі у вирішенні проблем та їх відмінності від політичних інтересів. Країна може мати політичні інтереси без правових підстав.

Зацікавленість може бути суто юридичною. Зазвичай, це факт участі в раніше укладеному договорі з того ж питання. Так, недунайські держави обґрунтовували право на визначення режиму Дунаю своєю участю в раніше укладеному договорі. Перевага має надаватися не формально-юридичної зацікавленості, а матеріального інтересу.

Країна, яка була незаконно відсторонена від вирішення проблеми, має право не визнавати юридичну силу свого рішення.

У вирішенні багатьох завдань є необхідний клас акторів, без яких рішення залишаться на папері. Тому ядерні держави є необхідними гравцями у вирішенні проблем, пов'язаних з ядерною зброєю. Однак слід враховувати інтереси інших країн. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 року передбачає, що він набуде чинності після ратифікації депозитарієм (ядерними державами) та 40 іншими державами, що підписали [39].

Твердження в міжнародній практиці права на участь має першорядне значення для дійсності прав країн, для демократизації світового порядку.

Конкретний зміст категорії основних прав та обов'язків є досить умовним, і всі спроби, у тому числі в рамках ООН, скласти їх узгоджений перелік досі успіху не мали. Водночас безсумнівна об'єктивна правова взаємозалежність основних прав та обов'язків держав із керівними принципами сучасного міжнародного права, які знаходять своє формально-нормативне вираження у категорії основних прав та обов'язків [40].

З огляду на це до неодмінних, основних прав держави можна віднести: суверенну рівність країн, декларація про незалежність, здійснення верховенства над власної територією, декларація про індивідуальну чи колективну самооборону.

З основних прав держав випливають їхні обов'язки щодо інших членів міжнародного співтовариства та спільноти загалом: повага до суверенітету інших держав, невтручання у внутрішні справи, незастосування сили та загрози силою, збереження миру та підтримання міжнародної безпеки,

розвиток міжнародного економічного співробітництва, захист прав людини, охорона навколишнього середовища.

З огляду на це до основних і основних прав держави належать: суверенна рівність держав, проголошення незалежності, здійснення суверенітету над власною територією, проголошення індивідуальної або колективної самооборони.

Основні права держави включають її обов'язки перед іншими членами міжнародного співтовариства та суспільства в цілому: повага до суверенітету інших країн, невтручання у внутрішні справи, незастосування сили або загроза силою, мир і міжнародна безпека, міжнародне економічне співробітництво, права людини та охорона навколишнього середовища.

3.2. Відповідальність держави як суб'єкта міжнародного права

Предметом права міжнародної відповідальності є предмет міжнародного права. Статті, прийняті Генеральною Асамблеєю, присвячені відповідальності держави перед державою.

Основним суб'єктом міжнародного права є держава. Їх політико-правова природа визначає характер міжнародного права, зокрема права на відповідальність. Суб'єктом права на відповідальність може бути держава в процесі формування, особливо в умовах збройної боротьби народу за право на самовизначення[41].

Міжнародна відповідальність країн виникає під час порушень ними норм міжнародного права як невиконання будь-яких зобов'язань, чи скоєння будь-яких правопорушень[42].

Комісія міжнародного права Організації Об'єднаних Націй визначила зміст міжнародної відповідальності як наслідки, які те чи інше міжнародно-протиправне діяння може мати згідно з нормами міжнародного права в різних випадках, наприклад, наслідки діяння у плані відшкодування збитків та санкцій у відповідь. Підстави, види та форми відповідальності держав, згодом були закріплені у Статуті ООН .

Важливе значення у сфері формування норм міжнародно-правової відповідальності займає прийняття Генеральною Асамблеєю ООН 12 грудня 2001 резолюції, яка як додаток містила документ «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння». Суб'єктами міжнародної відповідальності є держави, міжнародні організації, державноподібні утворення та народи, які виборюють незалежність [43].

Що ж до питання про види і форми міжнародно-правової відповідальності держав, то існує два види відповідальності: матеріальна (економічна) та політична. Кожна їх передбачає свої форми застосування.

Відповідальність - це обов'язок відшкодувати матеріальну шкоду. Формами відповідальності є: реституції, субституції та репарації.

Реституція - це головна міжнародно-правова відповідальність держави за вчинення акту агресії або іншого міжнародно-незаконного акту, включаючи зобов'язання держави усунути або зменшити матеріальний збиток, заподіяний іншій державі шляхом реституції, особливо внаслідок окупації її силами, пограбовані та незаконно вивезені з території іншої країни.

Субституція – це відшкодування, заміна незаконно знищеного або пошкодженого майна, будівлі, транспортного засобу, художньої цінності, особистого майна тощо.

Репарації - повне або часткове відшкодування матеріальних збитків, завданих війною; витрати, сплачені переможеною країною країні-переможниці. Політична відповідальність має форму політичного (нематеріального) характеру. Ця відповідальність має форму санкцій, сатисфакції, реторсії та репресалії.

Санкції – це введені Радою Безпеки ООН відповідно до ст. Статті 39, 41, 42 Статуту Організації Об'єднаних Націй, інциденти примусу проти держави. Вони можуть бути у формі розриву економічних відносин (ст. 41 Статуту ООН), винятків ООН (ст. 6 Статуту ООН) тощо [44].

Сатисфакції – задоволення державою-правопорушником правомірних нематеріальних вимог потерпілої держави. Мета сатисфакції – відновлення нематеріальної шкоди, насамперед заподіяної честі та гідності потерпілої держави.

Сатисфакція - задоволення держави-порушника законних нематеріальних вимог потерпілої держави. Метою сатисфакції є відновлення моральної шкоди, головним чином честі та гідності постраждалої країни.

Реторсії — це примусові дії однієї країни проти недружнього акту, в якому інша країна зацікавлена в іншій.

Репресалії — це репресивний, беззбройний примусовий захід, що вживається проти порушень держави з метою припинення таких порушень і отримання компенсації за заподіяну шкоду або шкоду [45].

Проте насправді можуть виникнути ситуації, які заважають державі виконувати свої зобов'язання на цьому етапі, у тому числі своєчасно. Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, підготовлені Комісією міжнародного права та затверджені (точніше, «враховуючи») на 56 сесії Генеральної Асамблеї ООН 12 грудня 2001 р., містять низку підстав. : виключення протиправних дій. До них належать: згода, самооборона, форс-мажор, лихо.

Розвиток теорії та практики відповідальності держави пройшов декілька етапів, наклавши свій відбиток на сучасні концепції міжнародно-правової відповідальності у сфері міждержавних та суспільних відносин.

Ю.В. Петровський вірно зазначає, що принцип міжнародної відповідальності держав має «охоронний характер» стосовно дотримання основних принципів міжнародного права, що «відповідальність держави...поширена тепер на питання боротьби за мир, мирне співіснування, за ліквідацію агресивних воєн, колоніалізму тощо» .

Видається доцільним виділити у проблемі відповідальності держав на кілька центральних питань. Такими питаннями є відповідальність держав за дотримання основних і принципів міжнародного права; відповідальність за

агресію та інші дії, що становлять порушення миру або загрозу миру; відповідальність за скоєння інших найтяжчих злочинів проти миру та людяності [46].

Відповідальність держави докорінно відрізняється від відповідальності інших суб'єктів міжнародних правовідносин через те, що лише державам притаманний суверенітет. Тому помилково було б ототожнювати відповідальність міжнародних організацій, фізичних та юридичних осіб із відповідальністю держави.

Комісія міжнародного права ООН на II сесії (1950 р.) розглядала проєкт Кодексу злочинів проти миру та безпеки людства. Спеціальний доповідач з цього питання зробив висновок, згідно з яким встановлення кримінальної відповідальності держави не є доцільним [47].

У зв'язку з обговоренням принципів Нюрнберзького Трибуналу Шостий комітет V сесії Генеральної Асамблеї визнав, що слід відхилити концепцію кримінальної відповідальності держави. Обов'язок держави полягає в тому, щоб покарати тих, хто чинить міжнародні злочини, або дати можливість покарати їх іншим державам чи міжнародному трибуналу.

Відповідальність держави є найвищою формою міжнародно-правової відповідальності, оскільки вона виникає у разі зазіхання на світ, на незалежність народів, на принципи мирного співіснування та на безпеку всіх народів.

У резолюції XXI сесії Генеральної Асамблеї ООН 2160 під назвою «Суворе дотримання заборони загрози силою або застосування сили в міжнародних відносинах і право народів на самовизначення» міститься підтвердження загальновизнаного у сучасному міжнародному праві принципу, згідно з яким «збройний напад однієї держави на іншу або застосування будь-яка інша форма, що суперечить Статуту Організації Об'єднаних Націй, є порушенням міжнародного права, що викликає міжнародну відповідальність» [48].

Проведення низкою країн політики неприєднання до військових угруповань, політики нейтралізму не влаштовує прибічників збивання агресивних блоків. Тому, важливо сформулювати особливий міжнародно-правовий принцип відповідальності за втручання у внутрішні справи та агресію проти нейтралістських держав.

Іншою важливою проблемою є проблема відповідальності за нав'язування нерівноправних договорів.

Оскільки укладання нерівноправних договорів набуло широкого поширення в практиці імперіалістичних держав, було б доречним сформулювати та включити до міжнародної конвенції про відповідальність норму про політичну та матеріальну відповідальність держав за шкоду, яку вони завдають іншим державам внаслідок укладання нерівноправних договорів.

Іноді ставиться питання колективної відповідальності всіх розвинених країн за економічну і культурну відсталість країн третього світу. На цій підставі висувається вимога про колективне зобов'язання розвинених країн збільшити економічну допомогу, що розвивається.

Така постановка питання абсолютно неспроможна з історичної точки зору та неправомірна з юридичної. Відповідальність за політику колоніального придушення несуть певні держави, які наживалися на експлуатації національних багатств та людської праці залежних від цих країн. Постановка питання колективної відповідальності могла б призвести до того, що справжні суб'єкти відповідальності за проведення політики колоніалізму виявилися б серед інших розвинутих держав, які не тільки не проводять колоніальну політику, але самі є активними борцями проти колоніалізму та неокolonіалізму. Це дало б винним державам можливість зняти з себе політичну відповідальність, без визнання якої не може йтися про їхню матеріальну відповідальність [49].

Іншими словами, від постановки питання про «колективну відповідальність» за тяжку спадщину капіталізму постраждали держави не

здобули б ні політичного, ні матеріального виграшу. Значення міжнародно-правової відповідальності держави на сучасному етапі полягає в тому, що вона «має служити цілям охорони міжнародної законності та загального світу. Це основне призначення даного інституту визначає його місце в системі міжнародного права, внутрішній зв'язок юридичних категорій, що належать до нього, зміст складових його норм, практику їх застосування та шляхи подальшого розвитку цього інституту» [50].

Тому міжнародно-правова відповідальність виникає там, де є належне правове та фактичне підґрунтя, тобто. Окремі юридичні зобов'язання та злочинні діяння, які існують у державних діях (бездіяльності). Міжнародно-правова відповідальність є необхідним правовим засобом забезпечення дотримання загальновизнаних принципів і норм міжнародного права, відновлення прав і відносин, які були порушені, є особливим інструментом регулювання міжнародних відносин і гарантією міжнародного права.

ВИСНОВКИ

На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин, пов'язаному з посиленням у світі процесів глобалізації, роль та активність суверенних держав на міжнародній арені не тільки не знижується, а об'єктивно зростає, що відповідає не лише національним інтересам самих держав, а й – всього міжнародного співтовариства загалом. Наводяться аргументи, що підтверджують важливість та незамінність суверенної держави як основного суб'єкта чинного міжнародного права, що несе особливу відповідальність перед людством за підтримання міжнародного миру, безпеки та стабільності.

Особливого значення для сучасних держав набуває міжнародно-правова категорія основних прав та обов'язків, що базуються на основних засадах міжнародного права та складають фундаментальні умови, необхідні для нормального функціонування та співробітництва суверенної держави з іншими суб'єктами у рамках міжнародного співтовариства. Основні права та обов'язки виконують роль найважливішого та ефективного регулятора діяльності країн світової арени і мають важливе значення їх характеристики як провідних суб'єктів міжнародного права.

Держава як суб'єкт міжнародного права є повною і винятково суверенною, внутрішньо самостійною і зовні незалежною, єдиною, цілісною організацією суспільства, що складається з відомої сукупності індивідів, що проживають на даній території в межах певних кордонів і підпорядковуються одній верховній публічній владі. Суспільство за допомогою державного механізму та чинної в рамках норм внутрішньодержавного та міжнародного права, що має свої національні інтереси та гарантує внутрішню безпеку, стабільність та правопорядок, а також здатну підтримувати від імені всіх своїх громадян різноманітні відносини та співпрацю з іншими суб'єктами на міжнародній арені відповідно до загально визнаних принципів міжнародного права, брати участь у створенні норм, що містять міжнародні права та обов'язки, провідними серед яких виступають основні права та обов'язки

держав, виконувати свої міжнародні зобов'язання здійснювати примус щодо порушників міжнародного правопорядку та нести відповідальність за міжнародні правопорушення. Суверенітет держави має істотне значення для прояву її міжнародної правосуб'єктності, що сприяє формуванню основних прав та обов'язків держав.

Міжнародні організації, за своєю правовою природою не мають наддержавного характеру, а є органами співробітництва держав. З кожним днем міжнародні організації розширюють сфери діяльності, охоплюючи все нові галузі. Все це відбувається внаслідок вимог життя. Організації не тільки сприяють розвитку відносин між державами, але також величезна їхня роль у врегулюванні суперечок та конфліктних ситуацій, що виникають між державами. У разі глобалізації дедалі відчутніша тенденція посилення ролі міжнародних організацій. Зростаюча взаємопов'язаність держав скорочує сферу проблем, які держава здатна вирішувати самотужки. Вирішення життєво важливих для кожної держави міжнародних проблем можливе лише організованими колективними зусиллями. Більше того, сьогодні від цього залежить успіх у вирішенні і дедалі більшої кількості внутрішніх проблем.

Нації та народи, що борються за свою незалежність, - категорія суб'єктів міжнародного права, які мають деякі права в галузі міжнародних відносин, що реалізуються в міру визнання конкретного з таких суб'єктів будь-якими державами, та за умови наявності у нього території, населення, державності та здатності нести міжнародну відповідальність у зв'язку з правопорушеннями, у яких може вступати коїться з іншими суб'єктами міжнародного права.

Особливістю сучасного міжнародного права з погляду його суб'єктів є те, що учасниками міжнародно-правових відносин та створення норм міжнародного права визнаються нації та народи, які ведуть боротьбу за свою державну незалежність.

Боротьба націй та народів за утворення власної незалежної держави є законною відповідно до міжнародного права та Статуту ООН. Це впливає із

права націй на самовизначення – одного з найважливіших міжнародно-правових засад.

Як і суверенні держави, нації, що борються за свою державну незалежність, мають повну міжнародну правосуб'єктність. У ході збройної національно-визвольної боротьби нації та народи, як і держави, користуються захистом норм міжнародного права, розрахованих у разі війни (про режим поранених, військовополонених та інших.), хоча ці норми нерідко порушуються. У всіх таких випадках йдеться, по суті, про нові незалежні держави, що народжуються в ході національно-визвольної боротьби, і тому вони вважаються повноправними суб'єктами міжнародного права.

До нетипових суб'єктів міжнародного права належать державоподібні утворення - Вільні міста та Ватикан.

Державоподібні утворення, володіють рядом прав та обов'язків і таким чином стають суб'єктами міжнародного права. Ці утворення мають суверенні території з власним громадянством, законодавчим органом, урядом, міжнародними договорами.

Вільне місто — це автономне політичне угруповання, яке набуло міжнародно-правового статусу за допомогою міжнародних договорів, що дає йому можливість брати участь насамперед в економічних, адміністративних та культурних міжнародно-правових відносинах.

Питання про визнання індивідів суб'єктами міжнародного права є спірним, причому значною мірою. Одні автори заперечують правосуб'єктність фізичної особи, інші визнають за нею певні якості суб'єкта міжнародного права.

Основні суб'єкти міжнародного права – держави. На відміну від індивідів вони не тільки мають права та обов'язки з міжнародного права, а й створюють його норми. Тому індивід є особливим суб'єктом міжнародного права з обмеженою правосуб'єктністю, оскільки у міжнародних відносинах

може нести ті конкретні правничий та обов'язки, які надані йому міжнародним договором чи іншим джерелом міжнародного права.

У міжнародному праві дійсно існує група норм, що стосуються основних прав та обов'язків держав; визначається природа цієї категорії прав та обов'язків які впливають з основних принципів міжнародного права; формулюється сучасне визначення поняття основних прав та обов'язків держав як суб'єктів міжнародного права: це відповідає закономірностям розвитку сучасних міжнародних відносин, так само забезпечує фундаментальні інтереси всіх держав як суб'єктів міжнародного права і стабільність міждержавного спілкування, а також відображає суверенну природу держав і існує у вигляді основних принципів міжнародного права – цілісна сукупність фундаментальних, найбільш суттєвих імперативних та універсальних міжнародно-правових правил взаємодії та співробітництва держав на міжнародній арені.

На основі проведеного дослідження пропонується перелік сформованих на сьогодні основних прав та обов'язків держав як суб'єктів міжнародного права; розкривається їх сучасний міжнародно-правовий зміст. До основних прав держав слід віднести права: на мирне існування і розвиток, на суверенну рівність, на недоторканність територіальної цілісності, на повагу до політичної незалежності, на самооборону та ін. або її застосування, поважати суверенітет і не втручатися у внутрішні справи один одного, прагнути до роззброєння, обмеження та скорочення озброєнь та збройних сил, забезпечувати збереження навколишнього природного середовища, поважати та дотримуватися основних прав та свобод людини та ін.

В умовах сучасного міжнародного правопорядку, який характеризується тенденцією до встановлення державами таких його засад, як демократизм, гуманність, справедливість, верховенство права у міждержавних відносинах, склалася необхідність того, щоб основні, фундаментальні права та обов'язки держав були належним чином ідентифіковані та закріплені у Універсальній міжнародній конвенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ушанов Н. А. Міжнародне право: [підручник] / Н. А. Ушанов: Юрист, 2000. – 304 с.
2. Бекашін К. А. Міжнародне публічне право : [підручник] / К. А. Бекашін: Проспект., 2005. – 120 с.
3. Каламкарян Р. А. Міжнародне право: [підручник] / Р. А. Каламкарян, Ю. І. Мигачов: Ексмо., 2004. – 115 с.
4. Чепурнова Н.М., Сізько І.А. Міжнародне право: [навч. посіб.]/ Н.М. Чепурнова, І.А Сізько :ЄАОІ, 2009 . – С. 38
5. Вельямінов Г.М. Міжнародна правосуб'єктність / Г.М. Вельямінов // Щорічник міжнародного права. –1986. С. 84.
6. Фельдман Д.І. Основні тенденції розвитку міжнародної правосуб'єктності: [навч. посіб.]/ Д.І. Фельдман, Г.І. Курдюков, 1974. С. 26.
7. Левін Д.Б. Актуальні проблеми теорії міжнародного права: [навч. посіб.]/ Д.Б. Левін, 1974
8. Міжнародне право : [навчальний посібник] / за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента Академії правових наук України М.В. Буроменського. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.
9. Мюллерсон Р.А. Курс міжнародного права: У 7 т. / Р.А. Мюллерсон, Г.І. Тункін. М., 1989. Т. 1
10. Захарова Н.В. Індивід - суб'єкт міжнародного права / Н.В. Захарова // Держава право. –1989. С.11;
11. Мюллерсон Р.А. Про міжнародну правосуб'єктність інших утворень та фізичних осіб : [курс міжнародного права] / Р.А. Мюллерсон, Г.І. Тункін, 2005 Т. 1
12. Ігнатенко Г.В. Міжнародне право: [підручник] / Г.В. Ігнатенко, О.І. Тіунів, 2009.

13. Броунлі Я. Міжнародне право : [підручник] / Г.В. Ігнатенко: Прогрес, 1977. С. 104
14. Бірюков П.М. Навчальний посібник з міжнародного права: [навч. посіб.]/ П.М. Бірюков: Юрист. 1998. – С. 25
15. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.
16. Васильєва Л. А. Міжнародне публічне право: [навч. посіб.]/ Л. А. Васильєва, О. А. Бакіновська, 2010.
17. Scelle J. *Precis de droit des gens.* – P., 1932. – P. 42.
18. Brierly J. *The Law of Nations.* – Oxford, 1955. – P. 55 – 56.
19. I.L.A. *Report of the 64th Conference, 1990.* – Sydney, 1991. – P.113.
20. Anand R. *International Law and the Developing Countries.* – N.Delhi, 1986. – P.78.
21. Annan K. *We the Peoples.* U.N. – N-Y., 2000. – P.7.
22. Бровка Ю. П. Міжнародне публічне право. Загальна частина: [навч. посіб.]/ Ю. П. Бровки, Ю. А. Лепешкова, Л. В. Павлової: Амалфея, 2011.
23. Antonowicz L. *Pojecie panstwa w prawie miedzynarodowym.* – Warszawa, 1974. – P.48.
24. Кольяр К. Міжнародні організації: [підручник] / К. Кольяр , 2004. – С. 103
25. Лисовский В.И. *Международное право / В.И. Лисовский.* – К. : Киевский государственный университет им. Т.Г. Шевченко, 1995. – 478 с.
26. Микульшина А.І. Міжнародне право : [підручник] / А.І. Микульшина, 2007. – С. 188.
27. Бекашова К.А. Міжнародне публічне право: [підручник] / К.А., 2006. С. 344 - 345.
28. Малкіна І. Б. Міжнародні неурядові організації у сучасному міжнародному праві: [підручник] / І. Б. Малкіна, 2005. – С. 51

29. Пронюк Н.В. Сучасне міжнародне право : [навчальний посібник] / Н.В. Пронюк. – 2-е вид., змін. та допов. – К. : КНТ, 2010. – 344 с
30. Fawcett J. Intervention to Protect Minorities // Minorities: A Question of Human Rights. New York, 1979. P. 15–17
31. Шармазанашвілі Г.В. Право народів та націй на свободу та незалежність: [підручник] /Г.В. Шармазанашвілі, 2007. – С. 84.
32. Ігнатенко Г.В. Міжнародне право: [навч. посіб.]/ Г.В. Ігнатенко, О.І. Тіунів: НОРМА-ІНФРА, 1999. – С. 80
33. Пієнкос Ж. Міжнародне громадське право: [підручник] / Ж. Пієнкос, 2004.
34. Verdross K., Simma B. Universelles Völkerrecht.3. Aufl., 1984. S.22.
35. Mozler N. Die Erweiterung des kreises der Völkerrechtss ubjekte, Zaö RV22 ., 1962. S. 254
36. Hackworth G.H. Digest of International Law. Vol. I. Wash., 1940. P. 665–666
37. Ковлер А. Індивід як суб'єкт міжнародного права (повернення у дискусії) / А. Ковлер/// Міжнар. право. 2013. № 1. С. 28-53.
38. Cassese A. International Law. Oxford: Oxford University Press, 2001.
39. Віденська конвенція про правонаступництво країн щодо договорів [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_185#Text
40. Хартія економічних прав та обов'язків держав[Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_077#Text
41. Договори про нерозповсюдження ядерної зброї [Електронний ресурс]// Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text
42. Бірюков П.М. Міжнародне право: [навч. посіб.]/ П.М. Бірюков: Юрист, 2000. 790 с.

43. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 56/83 від 12.12.2001 р. «Відповідальність країн за міжнародно-протиправні дії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://docs.cntd.ru/document/901941379>
44. Касинюк І.В. Колізії правового регулювання міжнародної відповідальності держав за вчинення акту агресії / І.В. Касинюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015.
45. Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts: Titles and texts of the draft articles II United Nations General Assembly. – A/CN.4/L.602/Rev.1 26 July 2001.
46. See Shaw M. N. International Law. – 4th ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – P. 542.
47. ООН A/CN. 4/25. P. 24 [Електронний ресурс]// Офіційний сайт ООН. – Режим доступу: <https://legal.un.org/ilc/reports/2011/russian/chp5.pdf>
48. Official Records of the General Assembly, Fifth Session. Suppl. № 12 (A/1316) [Електронний ресурс]// Офіційний сайт ООН. – Режим доступу: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/5>
49. Yearbook of the International Law Commission. 1956. Vol. II. P. 225.
50. Official reports of the General Assembly. Twenty-first session. Suppl. №16 (A/6316) [Електронний ресурс]// Офіційний сайт ООН. – Режим доступу: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/5>